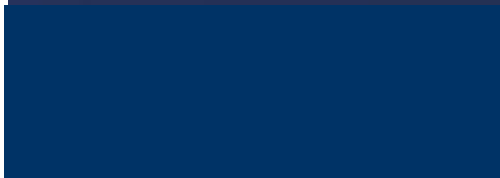

Մևանա լճում իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման համալիր ծրագիր

Բովանդակություն

Ծրագրի սեղմագիր.....

Գլուխ 1. Ձկնաբուծության զարգացման հնարավորությունները Սևանա լճում.....

1.1. Սևանա լճի ընդհանուր նկարագիրը.....

1.2. Իրավիճակի նկարագրությունը

1.1. Հայաստանի Հանրապետության ձկնամթերքի արտահանման պոտենցիալ շուկաները

1.3.1. Համաշխարհային ձկնարտադրության ընդհանուր նկարագիրը.....

Գլուխ 2. Սևանա լճում իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման համալիր ծրագրի ամփոփ նկարագրությունը.....

2.1. Համալիր ծրագրի տնտեսական բաղադրիչի նկարագիրը

2.2. Համալիր ծրագրի բնապահպանական բաղադրիչի նկարագիրը

Գլուխ 3. Սևանի իշխանի արտադրության և իրացման գործընթացում ներգրավված կառույցները և դրանց գործառույթները

3.1. Հայաստանի Հանրապետության կառավարություն

3.2. Սևանա լճում իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման հարցերով խորհուրդ

3.3. ՀՀ բնապահպանության նախարարություն և «Սևան» ազգային պարկ.....

3.4. Պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ.....

3.5. Սևանա լճի հինահարցերի հանձնաժողով.....

3.6. Սևանի իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման հիմնադրամ.....

3.7. Ծրագրի կառավարիչ.....

3.8. «Սևանի իշխան» ՓԲԸ

3.9. «Սևան Ակվա» ՓԲԸ.....

Գլուխ 4. Ծրագրից ակնկալվող արդյունքները

4.1. Ծրագրի ֆինանսական արդյունքները.....

4.2. Բնապահպանական արդյունքները

4.3. Սոցիալ-տնտեսական արդյունքները

4.4. Ծրագրի ռիսկերը և դրանց նվազեցման ուղիները

Հավելված 1. «Սևանի իշխան» ՓԲԸ-ի և «Սևան Ակվա» ՓԲԸ-ի 2016-2024 թվականների դրամական հոսքերի և ֆինանսական արդյունքների կանխապեսում

Ներածություն

1. «Սևանա լճում իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման համալիր ծրագիրը» (այսուհետ՝ ծրագիր) անցել է բնապահպանական, պետական և անկախ տնտեսագիտական փորձաքննություններ և 2014 թվականի ապրիլի 3-ին հավանության է արժանացել Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից: Ծրագիրը ներառել էր 2014-2023 թվականները: 2014-2015 թվականներին ծրագրի զարգացումներով պայամանավորված՝ այն լրամշակվել է և այժմ ներկայացվում է 2016-2024 թվականների համար:

2. Ծրագրի ռազմավարական նպատակը Սևանա լճում իշխանի պաշարների վերականգնումն է և լճի հիմնախնդիրների լուծումը: Նպատակի իրագործման համար նախատեսվում է.

- իշխանի էկոլոգիապես կայուն արտադրության կազմակերպում, բնական պաշարների վերականգնում,
- իշխանի բնական վերարտադրության պայմանների ստեղծում,
- Սևանա լճի հիմնախնդիրների լուծման համար միջոցների ձևավորում:

3. Համալիր ծրագիրն իրականացվում է՝ հիմնվելով հետևյալ առաջնահերթությունների վրա.

- Ծրագրի իրականացման ընթացքում լճի էկոհամակարգի վիճակի մշտական բարելավում, այդ թվում՝ ձկնապաշարների մշտական ավելացում,
- Ժամանակակից տեխնոլոգիաների և միջազգային փորձի կիրառում Սևանա լճի բնապահպանական խնդիրների լուծման գործում,
- Ձկան և ձկնամթերքի արտադրության ծավալների ամենամյա ճշգրտում՝ կախված լճի մշտադիտարկումների արդյունքներից,
- Միջազգային ստանդարտների ներդրում (այդ թվում՝ բնապահպանական) ձկան և ձկնամթերքի արտադրության ողջ արժեզրթայում,
- Միջազգային փորձի և ակվակուլտուրայի զարգացման ժամանակակից միտումների ուսումնասիրություն և դրա հիման վրա ձկան և ձկնամթերքի արտադրության արժեզրթայի արդյունավետության անընդհատ բարձրացում՝ հաշվի առնելով ծրագրի փաստացի արդյունքների ուսումնասիրությունը Հայաստանի Հանրապետությունում,
- Ձկան բուծում տեսակին հատուկ բնական պայմաններին հնարավորինս մոտ պայմաններում,
- Ժամանակակից տեխնոլոգիաների և միջազգային փորձի տեղայնացում Սևանի իշխանի կենսունակ մանրածկան արտադրության նպատակով:

Ծրագրի սեղմագիր

4. Սևանա լիճը Հայաստանի բնության հրաշալիքներից և հայ ժողովրդի ազգային խորհրդանիշներից է, որն ունի հանրապետական և տարածաշրջանային բացառիկ տնտեսական ու էկոլոգիական նշանակություն: Սևանա լիճն իր եզակի ու հարուստ ֆլորայով և ֆաունայով կարևոր տեղ ունի հանրապետության կենսաբազմազանության համակարգում, իսկ կենսապաշարները՝ մասնավորապես ձկնային պաշարները, կարևոր տեղ են գրավում մարզի և հանրապետության բնակչության սննդաբաժնում: Տարաբնույթ անբարենպաստ մարդածին գործոնների ազդեցության ներքո անցյալ դարի կեսերից իշխան ձկնատեսակի գլխաքանակը կտրուկ նվազել է և տեսակը կորցրել է իր արդյունագործական նշանակությունը: ՀՀ կառավարության կողմից վերջին տարիներին ձեռնարկվում են Սևանա լճի մակարդակի բարձրացմանը և ջրային պաշարների ավելացմանն ուղղված միջոցառումներ, որոնք բացառիկ կարևորություն ունեն լճի էկոհամակարգի վերականգնման համար: Սակայն, ինչպես ցույց է տալիս նախորդ տարիների փորձը, միայն ձեռնարկված միջոցառումներով Սևանի խախտված էկոհամակարգը չի կարող վերականգնվել:

5. Հաշվի առնելով Սևանա լճի տնտեսական և էկոլոգիական նշանակությունը, ինչպես նաև լճի հիմնախնդիրների լուծման համար առավել համակարգված և կայուն միջոցառումների անհրաժեշտությունը՝ մշակվել է «Սևանա լճում իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման» համալիր ծրագիրը:

6. Ծրագրի մշակման համար հիմք են հանդիսացել

- մանրաձկան՝ ջրի շրջանառության փակ համակարգով աշխատող արտադրության ուսումնասիրությունը, որի հիմնական առավելությունը հոսաքային համակարգի նկատմամբ պայմանավորված է ջրի վերօգտագործման հնարավորությամբ (97.5 - 98%),
- ցանցավանդակային եղանակով ապրանքային ձկան արտադրության ուսումնասիրությունը,
- ձկան խորը վերամշակման լավագույն միջազգային փորձը,
- առկա ձկնաբուծական տեխնոլոգիաների ուսումնասիրությունը, ինչպես նաև ոլորտի ճանաչված փորձագետների հետ համագործակցությունը:

7. Ծրագրի իրականացման նպատակով ստեղծվել են մի շարք կազմակերպություններ, որոնք կապահովեն ծրագրի կայուն և հավասարակշռված իրականացումը: Նշված կազմակերպություններից առանցքային են «Սևանի իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացմանը հիմնադրամը» (այսուհետ Հիմնադրամ), (ստեղծվել է ՀՀ կառավարության 19.12.2013 թվականի N1442-Ն որոշմամբ), «Սևանի իշխան» ՓԲԸ-ը (հիմնվել է 07.04.2014 թվականին) և «Սևան Ակվա» ՓԲԸ-ը (հիմնվել է 20.11.2015 թվականին): Ընկերությունները ստեղծվել են հիմնադրամի կողմից հարյուր տոկոս մասնակցությամբ, ինչը հնարավորություն կտա ապահովել ծրագրով նախատեսվող արժեշտային օղակների ինտեգրացված կառավարումը: Ծրագրի իրականացման

նպատակով Հիմնադրամը կարող է ստեղծել տնտեսական ընկերություններ՝ դրանց բաժնետոմսերի (բաժնեմասերի) 100 տոկոսի սեփականատեր հանդիսանալու և բաժնետոմսերը (բաժնեմասերը) չօտարելու պայմանով:

8. Ծրագրի կառավարիչն է «Հայկական բերքի առաջնղման կենտրոն» ՓԲԸ-ն (նշանակվել է ՀՀ կառավարության 2014 թվականի ապրիլի 3-ի N Ն-13 որոշմամբ):

9. Ծրագրի ռազմավարական նպատակը Սևանա լճում իշխանի պաշարների վերականգնումն ու լճի հիմնախնդիրների լուծումն է: Նպատակի իրագործման համար ծրագիրը միավորել է տնտեսական և բնապահպանական բաղադրիչները՝ ստեղծելով ձկան արտադրության ինտեգրացված արժեզրեա, որն ապահովում է ծրագրի՝ վերը նշված նպատակների իրականացման համար անհրաժեշտ ֆինանսական միջոցների սեղծումը: Ուստի, ստեղծվում է մի համակարգ, որը հավասարակշռում է տնտեսական և բնապահպանական շահերը՝ միաժամանակ ապահովելով ծրագրի կայուն զարգացումը:

10. Ծրագրի **տնտեսական բաղադրիչը** նախատեսում է Սևանա լճի ավազանում ձկնաբուծական համալիրի ստեղծում, որն իր մեջ ներառում է ձկան արտադրության արժեզրեայի հետևյալ օղակները. *մանրածկան տնտեսություն, լճում տեղակայված տնտեսություններ և վերամշակման գործարան*: Արժեզրեայի վերը նշված օղակներում կկազմակերպվի Սևանի իշխանի էնդեմիկ ենթատեսակների (գեղարքունի և ամառային իշխան) արտադրությունից մինչև իրացում ողջ գործընթացը: Տնտեսական բաղադրիչի իրականացման արդյունքում ձևավորված ֆինանսական միջոցների մի մասը կուղղվի ծրագրի **բնապահպանական** բաղադրիչի իրագործմանը, որը ներառում է լճի հիմնախնդիրների լուծմանն աջակցություն ու Սևանա լճում իշխանի պաշարների վերականգնում: Այս նպատակով ծրագրի շրջանակներում հիմնադրամի կողմից արդեն իսկ իրականացվում է մոնիթորինգ՝ գույքագրելու լճի հիմնախնդիրները, գնահատելու տնտեսական գործունեությամբ պայմանավորված բնապահպանական ռիսկերը և պարզելու դրանց կանխարգելման համար անհրաժեշտ միջոցների չափը:

11. *Տնտեսական բաղադրիչ*: Մանրածկան արտադրությամբ և ձկան վերամշակմամբ զբաղվում է «Սևանի իշխան» ՓԲԸ-ն, իսկ ապրանքային ձկան արտադրությամբ՝ «Սևան Ակվա» ՓԲԸ-ն:

12. Մանրածկան արտադրության կազմակերպման նպատակով ըստ ծրագրի ձևավորվել է ամառային և գեղարքունի իշխանի ծնողական կազմը: Արտադրված մանրածկան մի մասը կիրացվի լճում տեղակայված տնտեսություններին, իսկ մյուս մասը՝ տնտեսություններ լցվող մանրածկան քանակի 25%-ի չափով, բաց կթողնվի Սևանա լիճ բնական պաշարների վերականգնման նպատակով: Մանրածկից ապրանքային ձկան ստացումը կիրականացվի լճում տեղակայված տնտեսություններում: Ապրանքային քաշի հասնելուց հետո ձուկը պլանավորվում է ամբողջությամբ իրացնել վերամշակման գործարանին, որտեղ էլ կընթանան ձկանի հետագա մթերման և վերամշակման գործընթացները: Վերամշակման գործարանը համալրված կլինի ժամանակակից լավագույն տեխնոլոգիաներով և կարտադրի ձկնամթերքի լայն տեսականի՝ թարմ պաղեցված ձկից մինչև ձկան ֆիլե և պահածոներ: Ինտեգրացված արժեզրեայի ձևավորումը հնարավորություն կտա

արժեշտի օղակներից յուրաքանչյուրում օպտիմալացնել ծախսերը, ինչպես նաև արտադրանքը ներկայացնել մեկ ապրանքանիշի ներքո, ինչը կնպաստի միջազգային շուկայում արտադրանքի մրցունակության աճին և պայմաններ կստեղծի արտահանման ծավալների ընդլայնման համար: Ընդ որում, սկզբնական տարիներին քանի դեռ Սևանի իշխանի արտադրության ծավալներն ամբողջությամբ չեն ապահովի վերամշակման գործարանի լրիվ բեռնվածությունը, գործարանում կվերամշակվի հայկական արտադրության ծիածանափայլ իշխան և թառափ՝ վաճառվելով այլ ապրանքանիշի ներքո:

13. *Բնապահպանական բաղադրիչ:* Համալիր ծրագրի արդյունքում ձևավորված միջոցների մի մասը կուղղվի հիմնադրամին Սևանա լճում իշխանի պաշարների վերականգնման և լճի հիմնախնդիրների լուծման նպատակով: Բնապահպանական խնդիրների լուծման համար անհրաժեշտ գումարները կգոյանան «Սևան Ակվա» ՓԲԸ-ի կողմից յուրաքանչյուր իրացված մեկ կիլոգրամ ձկան համար վճարվելիք 200 դրամներից, հասույթի 1.5%-ի չափով հատկացվող միջոցներից, ինչպես նաև հիմնադրամի կողմից հիմնված ընկերություններից ստացվող շահաբաժիններից: Նման մոտեցումը թույլ կտա համատեղել տնտեսական և բնապահպանական շահերը՝ օգտագործելով բնական միջավայրը հենց այդ միջավայրի խնդիրների լուծման համար անհրաժեշտ ֆինանսական միջոցներ ձևավորելու համար: Բնապահպանական խնդիրների լուծմանն աջակցելու համար կապահպանվի միջոցառումների հետևյալ հերթականությունը. Սևանի իշխանի պաշարների վերականգնման նպատակով Սևանի էկոլոգիական խնդիրների հավաքագրում, խնդիրների դասակարգում՝ ըստ որոշակի չափորոշիչների, լուծումների մշակում, միջոցառումների իրականացում, արդյունքների մշտադիտարկում:

14. Բնապահպանական բաղադրիչը նախատեսում է սահմանված պարբերականությամբ ծրագրի բնապահպանական մոնիթորինգի իրականացում մոնիթորինգի խորհրդի կողմից, որի կազմում պարտադիր ընդգրկված են ներկայացուցիչներ ՀՀ ԳԱԱ Կենդանաբանության և Հիդրոէկոլոգիայի Գիտական Կենտրոնից, ՀՀ ԳԱԱ էկոլոգոնոսֆերային հետազոտությունների կենտրոնից, ՀՀ ԲՆ Շրջակա միջավայրի վրա ներգործության մոնիթորինգի կենտրոնից, ՀՀ ԲՆ Սևան ազգային ՊՈԱԿ-ից: Մոնիթորինգի խորհուրդը յուրաքանչյուր տարի կամփոփի Սևանա լճի բնապահպանական վիճակը, այդ թվում «Սևան Ակվա» ՓԲԸ-ի նախորդ տարիների գործունեության՝ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության մոնիթորինգի արդյունքները և կտեղեկացնի լճում նոր տնտեսություն տեղակայելու նպատակահարմարության մասին: Մոնիթորինգի սկզբունքները հիմնված կլինեն լավագույն բնապահպանական ստանդարտների վրա, իսկ խորհրդի որոշումները կկայացվեն կոլեգիալ, ինչը հնարավորություն կտա ապահովելու վերջինիս եզրակացությունների առավելագույն գիտական և մասնագիտական անկախությունը:

15. Կայուն և բնաներդաշնակ արտադրություն կազմակերպելու համար կօգտագործվի աշխարհի լավագույն արտադրողների կողմից առաջարկվող անվտանգ ձկան կեր, որի բաղադրության 60-70%-ը կազմում են տարբեր մշակաբույսեր, ձկան ալյուր և ձկան յուղ, և որը չի պարունակում գենետիկորեն ձևափոխված օրգանիզմներ:

16. Համալիր ծրագրի ներդրումները գնահատվում են մոտ 50 մլրդ. դրամ: Ընդ որում, ծրագիրն իրականացվելու է երկու փուլով: Առաջինը մեկնարկային փուլն է, որով նախատեսվում է, որ արժեշտի չափով օղակների հիմնադրման և գործունեության կազմակերպման համար անհրաժեշտ շրջանառու միջոցների ֆինանսավորումը կիրականացվի մեծ մասամբ պետությունից՝ հիմնադրամի կողմից ներդրվելով ընկերությունների կանոնադրական կապիտալում: Մեկնարկային փուլի ներդրումները կազմում են մոտ 15 մլրդ դրամ, որից 9.1 մլրդ դրամը պետական բյուջեից: Առաջին փուլում հնարավոր կլինի ապահովել մոտ 10,000 տոննա Սևանի իշխանի արտադրություն, որը հնարավորություն կտա ընկերություններին շուկայում լինել մրցունակ և կազմակերպել կայուն արտադրություն:

17. Երկրորդ փուլը ենթադրում է այդ օղակների հետագա ընդլայնում ու զարգացում, ինչն արդեն կապահովվի տնտեսությունների գործունեության արդյունքում ձևավորված ներքին ռեսուրսների, հիմնադրամի կողմից տրամադրվող փոխառությունների կամ ներգրավվող վարկային միջոցների հաշվին: Երկրորդ փուլի ներդրումների ընդհանուր ծավալը գնահատվում է 35 մլրդ դրամ:

18. Ուսումնասիրվել են նաև ձկան արտադրությունից մինչև սպառում արժեշտի լավագույն միջազգային ստանդարտները, ուստի կտարվեն շարունակական աշխատանքներ այդ ստանդարտներն արժեշտի ծրագրով նախատեսվող օղակներում ներդնելու համար: Ընդհանուր առմամբ, ծրագիրն ունի դինամիկ բնույթ, և պայմանավորված դրա հետագա զարգացումներով, մրցակիցների փորձի, ոլորտի զարգացման միտումների ուսումնասիրություններով ու գործունեության ընթացքում ձեռքբերումներով՝ անընդհատ կիրականացվեն միջոցառումներ ընկերությունների մրցունակության և գործունեության արդյունավետության բարձրացման ուղղությամբ: Ծրագրի շրջանակներում իրականացվում են նաև գենետիկական հետազոտություններ, սելեկցիոն աշխատանքներ, աշխատանքներ ուղղված հիվանդությունների կանխարգելմանը, ախտորոշմանը, բուժմանը և այլն: Նշված աշխատանքների կատարման նպատակն է Սևանա լիճ բաց թողնել առողջ մանրածուկ և, հետևաբար, լճում ունենալ նվազակույն անկում, ինչպես նաև ստանալ բարձրորակ ապրանքային ձուկ, որը մրցունակ կլինի ձկնամթերքի միջազգային շուկայում,:

19. Արդյունքում, ծրագրի իրագործումը հնարավորություն կտա՝

- Ստեղծել գեղարքունի և ամառային իշխանի պաշարների վերականգնման բնաներդաշնակ համակարգ և ապահովել վերականգնման կայուն ու արագ ընթացք, նպաստել Սևանա լճում իշխանի պաշարների վերականգնմանը՝ յուրաքանչյուր տարի լիճ բաց թողնելով տնտեսություններ լցվող մանրածուկ քանակի շուրջ 25%-ի չափով:

- Ձկան արտադրության արժեշտի ծրագրի նախատեսվող օղակների գործունեության արդյունավետ կազմակերպման արդյունքում ձևավորել միջոցներ և ուղղել Սևանա լճի հիմնախնդիրների լուծմանը:

- Ստեղծվող տնտեսություններում և ձկնաբուծության ընդհանուր արժեշտայում ստեղծել 4-5 հազար աշխատատեղ (որից 2-2,5 հազարը՝ ուղղակի արտադրությունում):

- Հայաստանում ստեղծել ձկան կերի արտադրության հնարավորություններ, ինչպես նաև զարգացնել այդ կերի բաղադրության մեջ օգտագործվող գյուղատնտեսական մշակաբույսերի արտադրությունը:
- Նոր տեխնոլոգիաների և գիտափորձի կիրառմամբ նպաստել նոր ձկնաբուծական փորձի ներդրմանը, որի արդյունքում այդ տեխնոլոգիաները հասանելի կլինեն ՀՀ տարածքում գործող այլ ձկնաբուծական տնտեսությունների համար՝ նպաստելով արտադրական ցուցանիշների բարելավմանը:
- Հայկական ձկնաբուծական արտադրանքը միջազգային շուկաներում ներկայացնել նոր որակով ու լուծումներով, նպաստել այդ շուկաներում հայկական ձկնամթերքի առաջնորդմանը:

Գլուխ 1. Ձկնաբուծության զարգացման հնարավորությունները Սևանա լճում

1.1. Սևանա լճի ընդհանուր նկարագիրը

20. Սևանա լիճ՝

Տեղադրությունը՝ ՀՀ, Գեղարքունիքի մարզ
 Լճի բարձրությունը ծովի մակարդակից՝ 1900,4 մ
 Լճի առավելագույն երկարությունը՝ 70 կմ
 Լճի առավելագույն խորությունը՝ 79,4 մ
 Լճի մակերեսը՝ 1276,418 կմ²
 Ջրի միջին ջերմաստիճանը ամռանը՝ +18°+23°
 Ջրի ծավալը՝ 38,0 միլիարդ մ³
 Հեռավորությունը Երևանից (մինչև Սևան քաղաք)՝ 55 կմ
 Լիճը շրջապատող լեռներ՝ արևմուտքից՝ Գեղամա լեռներ, հյուսիսից՝ Արեգունյաց լեռներ, արևելքից՝ Սևանա լեռներ, հարավից՝ Վարդենիսի լեռներ
 Սևան ազգային պարկում առանձնացված արգելավայրեր՝ Գավառագետի և Գիհիկաղնուտային ռելիկտային
 Արգելոցներ՝ Նորաշենի, Լիճք-Արգիշի, Գիլլի, Արտանիշի

21. Սևանա լիճն աշխարհի ամենամեծ բարձր լեռնային լճերից է, Հայաստանի ամենախոշոր լիճն է և մաքուր ջրի ամենամեծ ավազանը Կովկասյան տարածաշրջանում. լճի ջրհավաք ավազանի ընդհանուր մակերեսը կազմում է շուրջ 4890 կմ²: Այն տեղակայված է Հայաստանի Հանրապետության հյուսիս-արևելքում՝ Գեղարքունիքի մարզում:

22. Լիճը բաղկացած է երկու անհավասար մասերից, որոնք պայմանականորեն անվանում են Մեծ Սևան և Փոքր Սևան: Դրանք իրար են միանում մոտ 5կմ լայնության նեղուցով: Լիճ են թափվում 28 փոքր գետեր և միայն Հրազդան գետն է սկիզբ առնում լճից: Լճի ջրի միջին տարեկան ջերմաստիճանը տատանվում է +4°C-ից մինչև +6°C:

¹ ՀՀ ԳԱԱ Բնական գիտությունների բաժանմունք

23. Սևանա լիճը Հայաստանի ջրային հաշվեկշռում բացառիկ տեղ է գրավում: Մինչև լճի մակարդակի արհեստական իջեցումը այստեղ էր կուտակված հանրապետության ջրային պաշարների ավելի քան 80 տոկոսը (58,5 միլիարդ մ³), որը 5 անգամ ավելի էր հանրապետության մակերևութային ջրային հոսքից և մոտ 35 անգամ ավելի էր մնացած ջրամբարներում կուտակված ջրային պաշարներից:

24. Սևանա լիճն իր ֆիզիկական, քիմիական, կենսաբանական ցուցանիշներով համարվում է քաղցրահամ ջրի ռազմավարական պաշար: Սևանա լիճը մեծ ներդրում ունի տարածաշրջանի (Հարավային Կովկաս, Թուրքիա և Իրանի հյուսիսային մասեր) խմելու ջրի պաշարների ապահովման գործում:

25. Սևանի ավազանի կլիման ամռանը չափավոր տաք է, իսկ ձմռանը՝ չափավոր ցուրտ: Բնութագրվում է ամենամյա և հաստատուն ձյունածածկույթով: Ամռանը գերիշխում են քիչ ամպամած եղանակները: Օդի հունվարյան միջին ջերմաստիճանը -4°C -ից -8°C է, իսկ հուլիսյանը՝ $+10^{\circ}\text{C}$ -ից $+22^{\circ}\text{C}$: Տարեկան միջին ջերմաստիճանը կազմում է մոտ $+5^{\circ}\text{C}$: Ամառային առավելագույն ջերմաստիճանը հասնում է $+32^{\circ}\text{C}$ աստիճանի, իսկ ձմեռային նվազագույնը՝ -32°C աստիճանի: Տարվա ընթացքում լինում է մոտավորապես 240 օր, երբ օրվա միջին ջերմաստիճանը մոտ է զրոյին:

26. Սևանա լճի երկրաբանական կառուցվածքը բնութագրվում է իբրև «pull apart» ավազան (երկրաբանական ճեղքվածք, որտեղ ջրի շարժը տեղի է ունենում ճեղքվածքի երկայնքով): Լճի մակերևութից մեթանի արտանետումը կորելացվում է ջրի ֆիզիկական ու քիմիական հատկությունների հետ և ցույց է տալիս, որ լճի հատակի ակտիվ ճեղքվածքների տարածքում հատակի օրգանական մնացորդների խմորումից առաջացող բիոգենիկ մեթանի արտանետումն առաջնային դեր է խաղում²:

1.1.1. Ձկնապեսակները, ձկան պաշարները³

27. Սևանա լիճն իր եզակի ու հարուստ ֆլորայով և ֆաունայով արժեքավորվում է հանրապետության կենսաբազմազանության համակարգում, իսկ կենսապաշարները՝ մասնավորապես ձկնային պաշարները, կարևոր տեղ են գրավում մարզի և հանրապետության բնակչության սննդաբաժնում:

28. Սևանա լճի ձկները ներկայացված են Սաղմոնազգի (Salmonidae), Սիգազգի (Coregonidae) և Ծածանազգի (Cyprinidae) ընտանիքներով:

29. Սաղմոնազգիներին է պատկանում էնդեմիկ տեսակ **Սևանի իշխանը** (Sevan Trout–Salmo ischchan Kessler) իր 4 էկոլոգիական ենթատեսակներով՝

- Ամառային բախտակ (S. ischchan aestivalis),
- Ձմեռային բախտակ (S. ischchan ischchan),
- Գեղարքունի (S. ischchan gegarkuni),
- Բոջակ (S. ischchan danilewskii):

² https://www.e-gov.am/u_files/file/decrees/kar/2013/07/13_746.pdf

³ ՀՀ ԳԱԱ ԿՀԷԳԿ Հիդրոէկոլոգիայի և ձկնաբանության ինստիտուտ

30. Սիգազգիների ընտանիքի ներկայացուցիչը 1920-30-ական թվականներին լճում կլիմայավարժեցված սիգն է: Որպեսզի ձկնորսության քանակը ավելացվի, ներկայացվել են նոր ձկանտեսակներ՝ Լադոգայի սիգ և Չուդ լճի սիգ, որոնք, հաստատվելով Սևանում, առաջացրեցին նաև հիբրիդ տեսակ՝ Սևանի սիգ:

31. Լճի մակարդակի արհեստական իջեցման հետևանքով իշխանի համար կենսաբանական պայմանները խիստ վատացան: Մինչև լճի մակարդակի իջեցումը ձկան տարեկան որսը գրեթե հավասարապես կազմված էր իշխանից և կողակից (համապատասխանաբար 50% և 40%): 1940-ականների սկզբից սկսեց նվազել իշխանի թվաքանակը, իսկ 1960-ականների կեսերին, լճային ձվադրավայրերի չորացման հետևանքով, կտրուկ վատացան դրանց վերարտադրման պայմանները: Այս շրջանում սիգն անցնում է կլիմայավարժեցման ադապտացիայի փուլը և 1960 թվականից սկսած դրա պաշարները աճում են՝ 1965 թվականին կազմելով ձկան տարեկան որսի 4%-ը: Իշխանի բաժինը կրճատվում է մինչև 27.5%, կողակինը՝ 32%: Քանի որ Սևանի կողակը ձվադրում է ինչպես լճում, այնպես էլ դրա մեջ թափվող գետերում, լճային ձվադրավայրերի կրճատման արդյունքում խախտվում են նաև կողակի բազմացման պայմանները, որի արդյունքում պաշարները կրճատվում են:

32. Լճի տրոֆայնության աճի շրջանում Սևանի իշխանի պաշարները շարունակում են նվազել, որի արդյունքում նախ 1976 թվականից արգելվում է դրա արդյունահանումը, 1978 թվականին այն ընդգրկվում է ԽՍՀՄ Կարմիր գրքի մեջ, իսկ 1987 թվականին Սևանի բեղլուի հետ միասին գրանցվում է Հայաստանի Կարմիր գրքում:

33. Սիգի քանակն այս ընթացքում շարունակում է աճել և 1970-ական թվականներին դրա արդյունագործական կենսազանգվածը հասնում է 12-13 հազար տոննայի:

34. Չնայած լճից ձկնորսության արգելքներին և պլանավորված մանրածկան պաշարների տարեկան ավելացման ծրագրին՝ ներկայումս Սևանի իշխանը զուրկ է բնական ինքնավերարտադրության հնարավորությունից: Նրա չորս ենթատեսակից երկուսը՝ ձմեռային իշխանն ու բոջակը համարվում են իսպառ վերացած, իսկ գեղարքունին և ամառային իշխանը պահպանվել են աննշան քանակությամբ: Կողակը կորցրել է արդյունագործական նշանակությունը, իսկ բեղաձուկը հանդիպում է հազվադեպ:

35. Սևանա լճի ձկնապաշարների պատմական առավելագույն քանակը գնահատվում է շուրջ 30 հազար տոննա: Այն տարբեր ժամանակահատվածներում փոփոխվել է հետևյալ կերպ.

- 1983 թ. – 10.7 հազար տոննայից ավել,
- 2005 թ. – 625 տոննա,
- 2006 թ. – 253.6 տոննա,
- 2009 թ. – 278.6 տոննա,
- 2010 թ. -300տ և ավել

36. Եթե նախորդ դարի 90–ականների սկզբում Սևանա լճում ձկնապաշարները կազմում էին 28–30 հազար տոննա, ապա 2012 թվականի վերջին տվյալների համաձայն՝ այդ թիվը

կազմել է 80–90 տոննա: Ավելին, բարձր և ցածր գնահատվող տեսակների մասնաբաժինների տատանմանը և որսին զուգահեռ նվազել է նաև ձկների չափը:⁴

37. Այժմ ստորև ներկայացնենք ձկնատեսակների էկոլոգիական բնութագրերը և տնտեսական նշանակությունը:

38. **1. Սևանի իշխան** - այս էնդեմիկ, անհետացող տեսակի կանոնավոր ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ պոպուլյացիան գտնվում է ծայրահեղ վատ վիճակում: Իշխանի անհետացման հիմնական պատճառներն են՝ լճային ձվադրավայրերի չորացումը, ձվադրավայր հանդիսացող գետերի աղտոտումը և ձկնագողությունը: Վերջին տարիներին այս տեսակի արհեստական վերարտադրության վերաբերյալ ստացված տվյալների հիման վրա կարելի է եզրակացնել, որ ներկայումս լճում մնացել է միայն գեղարքունի ենթատեսակը, որի բնական վերարտադրությունը լճում նույնպես տեղի չի ունենում: Այդ նպատակով Բնապահպանության նախարարության «Հայաստանում ձկան էնդեմիկ տեսակների պաշարների համալրում» ծրագրով մասնավոր տնտեսությունից պայմանագրային հիմունքներով գնվում և Սևանա լիճ են բաց թողնվում իշխանի երկու ենթատեսակների՝ գեղարքունի և ամառային իշխանի մանրաձկներ:

39. **2. Սիգ** - սիգի պոպուլյացիայի միջին տարիքը 3.1-ից (1991 թ.) նվազել է մինչև 1.1՝ 2004 թվականին և 1.6՝ 2005 թվականին: Ընդ որում՝ 1990-ական թվականներին որսաբաժնում մոդալ տարիքային խմբերը 2-3 տարեկան ձկներ էին, իսկ 1999 թվականին՝ 1+ և 2+ տարիքային խմբերը: 1980-ական թվականների համեմատ՝ լճի ձկնարդյունավետությունը 2005 թվականին կրճատվել է 17 անգամ: Չնայած, յուրաքանչյուր տարի որոշվել են սիգի որսաչափերը, այնուամենայնիվ արդյունագործական ծանրաբեռվածությունը պոպուլյացիայի վրա մի քանի անգամ գերազանցել է որսի թույլատրելի սահմանները:

40. **3. Սևանի կողակ և Սևանի բեղլու** - Հետազոտությունների արդյունքում պարզվել է, որ շարունակվում է կրճատվել այս տեսակների պոպուլյացիաների թվաքանակը: Ընդ որում՝ կողակի պաշարների նվազումը լճային ձվադրավայրերի չորացման և ձվադրման շրջանում արդյունահանման հետևանք է: 2005 թվականին իրականացված հետազոտությունների արդյունքների վերլուծությունը ցույց է տվել, որ կողակի աճի տեմպերը, 1980-ական թվականների համեմատ, արագացել են, տեղի է ունեցել նաև կողակի պոպուլյացիայի երիտասարդացում և միջին չափերի փոքրացում՝ 30-ից 22.9 սմ, ինչն ինտենսիվ որսի արդյունք է: Ընդ որում՝ առավել ինտենսիվ է ընթանում փոքր տարիքային խմբերի աճը, որն առատ կերային բազայի առկայության ապացույց է:

41. **4. Լճաձածան** - արծաթափայլ լճաձածանը լիճ է ներթափանցել 1980 -ական թվականների սկզբներին: Սևանա լճում աճում է լճաձածանի մեկ պոպուլյացիա, որն

⁴<http://arka.am/am/news/society/90%D5%8D%D6%87%D5%A1%D5%B6%D5%A1+%D5%AC%D5%B3%D5%B8%D6%82%D5%B4+%D5%B1%D5%AF%D5%B6%D5%A1%D5%BA%D5%A1%D5%B7%D5%A1%D6%80%D5%A8+%D5%B9%D5%AB+%D5%A3%D5%A5%D6%80%D5%A1%D5%A6%D5%A1%D5%B6%D6%81%D5%B8%D6%82%D5%B4+90+%D5%BF%D5%B8%D5%B6%D5%B6%D5%A1%D5%B6.+%D6%83%D5%B8%D6%80%D5%B1%D5%A1%D5%A3%D5%A5%D5%BF/>

այստեղ առաջացնում է բազմաթիվ սնվող և բազմացող վտառներ: Այն զանգվածաբար հանդիպում է Սևանա լճի ամբողջ ավիամերձ հատվածում: Սևանա լճում լճածածանի սննդառության և վերարտադրման առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունները թույլ են տալիս ենթադրել, որ Սևանի սակավատեսակ իխտիոֆաունայի պայմաններում այս նոր տեսակը ընդունակ է ավելացնել իր թվաքանակը:

1.1.2. *Բնապահպանական խնդիրները*

42. Սկսած 30-ական թվականներից Սևանա լճի ջրի ինտենսիվ և ոչ հաշվենկատ օգտագործման հետևանքով խախտվել է լճի հավասարակշռությունը՝ առաջ բերելով ջրակենսաբանական պրոցեսների և ամբողջ էկոհամակարգի խաթարում, որի շարունակման դեպքում վտանգվում է Սևանա լճի՝ որպես քաղցրահամ ջրամբարի գոյությունը:

43. Վերջին տասնամյակների ընթացքում Սևանա լճի էկոլոգիական վիճակի վատթարացման համար հիմք են հանդիսացել հետևյալ պատճառները՝

1. ջրի մակարդակի իջեցումը,
2. թունաքիմիկատների և օրգանական նյութերի հոսքը,
3. այլ անթրոպոգեն բացասական ազդեցությունը լճի հարուստ կենսաբազմազանության վրա:

44. 1930–ական թվականներից սկսած՝ Սևանա լճի ջրի անխնա օգտագործման արդյունքում (էներգիայի արտադրություն և ոռոգում) խախտվեց Սևանա լճի էկոլոգիական հավասարակշռությունը:

45. Լճի ջրի կորուստը բերեց մի շարք բացասական հետևանքների՝

- Մակրոֆիտների կենսազանգվածի և ադապտացիոն ներուժի կրճատում,
- Լճի կենտրոնական հատվածում հիպոլիմնիոնի վտանգավոր կրճատում, ուր տեղի է ունենում օրգանական նյութերի հանքայնացում: Երբ այդ հատվածը լավ զարգացած է, լիարժեք հանքայնացում է տեղի ունենում առանց ջրում լուծված թթվածնի պարունակության կրճատման,
- Լճի էկոհամակարգի ֆունկցիոնալ և կառուցվածքային փոփոխություններ և ջրում նյութի կենսաքիմիական շրջապտույտի խախտում,
- Լճի ջրի միջին ջերմաստիճանի բարձրացում:

46. Բոլոր վերը նշված գործոններն իրենց ազդեցությունն են ունեցել լճի էտրոֆիկացման (ճահճացման, ծաղկման) գործընթացում: Լճի ծերացման (ճահճացման) գործընթացում պաշտպանիչ դեր ունի լճի հատակի մոտ գտնվող 4°C հաստատուն ջերմաստիճան ունեցող ջրային շերտը: Այն թույլ չի տալիս, որ հատակի տիղմը խառնվի լճին: Եթե ջրի ծավալը և խորությունը նվազում է, ապա վերանում է նաև այդ պաշտպանիչ շերտը, ինչի հետևանքով լիճը սկսում է ճահճանալ: Մեծ Սևանում շերտը լիովին բացակայում էր, Փոքր Սևանում այն կար աննշան չափով, սակայն ճահճացման երևույթներն արդեն տարածվում են նաև Փոքր Սևանի վրա. ջուրը կանաչում էր և ծաղկում ջրիմուռներով:

47. Իր հերթին ճահճացման հետևանքով լճի հատակում էականորեն պակասել էր լուծված թթվածնի քանակը, կրճատվել էր ջրի թափանցիկությունը 13 մետրից մինչև 3 մետր: Լճում ձկնային պաշարները կրճատվել էին մոտ 50 անգամ, և հատկապես տուժել էին էնդեմիկ տեսակները:

48. Սևանա լճի մակարդակի իջեցմանը զուգահեռ, ջրհավաք ավազանում տնտեսության տարբեր ճյուղերի ինտենսիվացման հետևանքով, զգալիորեն աճեց կենսածին տարրերով, ծանր մետաղներով և թունաքիմիկատներով հարուստ հոսքային ջրերի քանակը, որոնք թափվում էին լիճ: Միջին հաշվով տարեկան լիճ է թափվել 7000 տոննա ազոտ, 400 տոննա ֆոսֆոր, մոտ 13 տոննա թունաքիմիկատներ և 135 տոննա ծանր մետաղներ: Ընդ որում՝ բնակչությունից և արդյունաբերությունից լիճ թափվող ազոտի քանակը կազմել է 7%, անասնապահությունից՝ 24% և բուսաբուծությունից՝ 40%, այսինքն՝ ընդհանուր աղտոտվածության գերակշռող մասը գյուղատնտեսական ոլորտինն է, որը կազմում է 64%⁵:

49. Մասնագետները հաշվարկել են, որ Սևանա լճի էկոհամակարգի կայունացման միակ նախապայմանը լճի ծավալի մեծացումն է և ջրի մակարդակի բարձրացումը մինչև Բալթյան ծովի մակերևույթի (բ.մ.ծ.) 1903,5 մ նիշը: Այս նիշին գումարվում է նաև ավիքի առավելագույն բարձրության չափը՝ 1,5 մ (1903,5 + 1,5 = 1905,0):

50. Ջրի մակարդակի՝ մինչև 1903 մ բարձրացման հետևանքով մոտ 3037 հա անտառներ կարող են մնալ ջրի տակ: Եթե լճի հարակից անտառը դառնա լճի հատակը, 5035 մ³ փայտանյութ կմնա ջրի տակ, 1 հեկտարի վրա՝ 68 տոննա: ՀՀ ԳԱԱ-ի հետազոտությունները պարզել են, որ եթե այդ անտառը մնա ջրի տակ, լիճ կլցվի 259 տոննա ազոտ և 23 տոննա ֆոսֆոր, ինչը կարող է կործանարար լինել ոչ միայն ջրի, այլև ձկնատեսակների համար: Ամենից շատ ազոտ են պարունակում ծառերի տերևներն ու ճյուղերը, որոնք մեծ մասամբ չեն հանվում լճից⁶:

51. Սևանա լճի էկոլոգիական վիճակի բարելավման նպատակով նախաձեռնությունները սկսվել են դեռևս 1996-98 թվականներից, երբ Համաշխարհային Բանկի ֆինանսական աջակցությամբ մշակվեց «Սևանա լճի էկոլոգիական հավասարակշռության վերականգնման ծրագիրը», որը հիմնականում ընդգրկեց հիմնախնդիրների լուծման հետևյալ հարցերը՝ օրենսդրություն, կառավարման հարցեր, լճի մակարդակի բարձրացում, ջրհավաք ավազանի կեղտաջրերի մաքրում, կենցաղային և արտադրական թափոնների կառավարում, ոչ կետային աղտոտվածությունների կանխում, ձկան պաշարների պահպանություն և վերարտադրություն, կենսաբազմազնության պահպանություն:

52. Սևանա լճի պահպանության և պաշարների արդյունավետ օգտագործման համար բացառիկ նշանակություն ունեցավ Որոտան–Արփա–Սևան ջրատեխնիկական համալիրի կառուցումը: Լճի մակարդակը բնականին մոտ պահելու համար ջրատարը լիճ է

⁵ Սևանա լճի էկոլոգիական իրավիճակի ինտեգրալ գնահատումը/ հեղ. խումբ. - Եր.: Լուսակն, 2012. - էջ 35

⁶ http://www.armenianow.com/hy/features/8721/worry_for_the_emerald_of_armenia,
http://gharaxanyan.blogspot.com/2013/01/blog-post_9354.html,

տեղափոխում Որոտան, Արփա, Եղեգիս գետերի հոսքի մի մասը (տարեկան 415 մլն մ³): Այն բաղկացած է Արփա–Սևան (կառուցվել է 1981թվականին, տեղափոխում է 250 մլն մ³ ջուր) և Որոտան–Արփա (կառուցվել է 2004 թվականին, տեղափոխում է տարեկան 165 մլն մ³ ջուր) թունելային ջրատար համակարգերից:

53. Վերջին 4-5 տարիների ընթացքում ՀՀ Բնապահպանության նախարարության կողմից վարած քաղաքականության շնորհիվ նվազել է նաև Սևանա լճից ջրի բացթողումների ծավալը: Թույլատրվում է Սևանա լճից բաց թողնել տարեկան մինչև 170 միլիոն մ³ ջուր: Վերջին տարիներին այդ ծավալները տատանվել են 150 միլիոնի սահմաններում (2012 թվականին 169 միլիոն մ³):

54. Սևանի բնապահպանական խնդիրների լուծմանը նպաստելու համար լճի ավազանում ստեղծվել է «Սևան» ազգային պարկը: Ազգային պարկը գտնվում է ՀՀ Բնապահպանության նախարարության իրավասության ներքո: Այն ներառում է **4 արգելոցներ՝** Նորաշենի, Լիճք-Արգիշի, Գիլլի, Արտանիշի և **2 արգելավայրեր՝** Գավառագետի և Գիհի-կաղնուտային ռելիկտային:

55. Ձեռնարկված միջոցառումների արդյունքում՝ հատկապես ջրի մակարդակի բարձրացման հետևանքով, լճի ավազանում բնապահպանական իրավիճակն աստիճանաբար բարելավվում է: Մասնավորապես, լճի կենտրոնական հատվածում նկատվում է ջրի թափանցելիության էական բարելավում, որը միջինում հասնում է 11 մետրի: Հետևաբար, ըստ այդ ինտեգրալ ցուցանիշի, ջրավազանը մոտ է 1930-ական թվականների իր բնական բնութագրիչին, ինչը վկայում է լճի էկոլոգիական իրավիճակի դրական տեղաշարժերի մասին⁷:

1.2. Իրավիճակի նկարագրությունը

56. Սևանա լճի ջրհավաք ավազանը, համաձայն «Սևանա լճի մասին» ՀՀ օրենքի, ընդգրկում է Սևանա լճի բուն ջրհավաք ավազանը և Արփա գետի ջրհավաք ավազանի վերնագավառը՝ Կեչուտի ջրամբարից հոսանքն ի վեր ընկած տարածքներն ու Որոտան գետի ջրհավաք ավազանի վերնագավառները՝ Սպանդարյան ջրամբարից հոսանքն ի վեր ընկած տարածքները, որոնց սահմանները դեռևս վերջնականապես ճշգրտված չեն: Սևանա լիճը Հայաստանի ջրային հաշվեկշռում բացառիկ տեղ է գրավում: Մինչև լճի մակարդակի արհեստական իջեցումը այստեղ էր կուտակված հանրապետության ջրային պաշարների ավելի քան 80 տոկոսը, որը հինգ անգամ ավելի է հանրապետության մակերևութային ջրային հոսքից և մոտ երեսունհինգ անգամ ավելի է մնացած ջրամբարներում կուտակված ջրային պաշարներից:

57. Սևանա լիճն իր ֆիզիկական, քիմիական, կենսաբանական ցուցանիշներով համարվում է քաղցրահամ ջրի ռազմավարական պաշար: Լիճն իր եզակի ու հարուստ ֆլորայով և ֆաունայով արժևորվում է հանրապետության կենսաբազմազանության համակարգում, իսկ

⁷ <http://parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1676>

կենսապաշարները, մասնավորապես՝ ձկնային պաշարները, կարևոր տեղ են գրավել մարզի և հանրապետության բնակչության սննդաբաժնում:

58. Տարաբնույթ անբարենպաստ մարդածին գործոնների ազդեցության ներքո Սևանի էնդեմիկ տեսակներից իշխանի բնական ինքնավերարտադրության հնարավորությունը նվազել է: Նրա չորս ենթատեսակից երկուսը՝ ձմեռային իշխանն ու բոջակը համարվում են իսպառ վերացած, իսկ գեղարքունին և ամառային իշխանը պահպանվել են աննշան քանակությամբ: Կողակը կորցրել է արդյունագործական նշանակությունը, իսկ բեղաձուկը հանդիպում է հազվադեպ:

59. Սևանի էնդեմիկ ձկնատեսակների գլխաքանակի պահպանման համար մինչև 1980-ական թվականները լճի ավազանի չորս ձկնաբուծական գործարան աճեցրել և լիճ են բաց թողել 7-10 մլն հատ տարբեր չափսերի մանրածուկ և թրթուր, ինչը որոշակիորեն նպաստել է այդ տեսակների արդյունագործական ծավալների վերականգնմանը: 1990-ական թվականներից սակայն լճի ձկնապաշարների կրճատման պատճառով մի կողմից կրճատվել է գետերում ձվադրող ձկների քանակը, մյուս կողմից էլ դադարեցվել է ձկնաբուծական գործարանների կողմից մանրածուկ բացթողումը լիճ:

60. Վերջին տասնամյակում ակնհայտ է Սևանա լճի էկոհամակարգի և մասնավորապես լճի էնդեմիկ ձկնատեսակների պոպուլյացիաների վերականգնման հարցում պետության հոգածությունը:

61. 2001 թվականին ընդունվել է «Սևանա լճի մասին» ՀՀ օրենքը, որը կարգավորում է Սևանա լճի էկոհամակարգի բնականոն զարգացման, վերականգնման, բնական պաշարների վերարտադրման (այսուհետ՝ վերարտադրություն), պահպանման և դրանց օգտագործման պետական քաղաքականության իրավական ու տնտեսական հիմունքները:

62. ՀՀ կառավարության կողմից վերջին տարիներին ձեռնարկվում են Սևանա լճի մակարդակի և ջրային պաշարների ավելացմանն ուղղված միջոցառումներ, որոնք բացառիկ կարևորություն ունեն լճի էկոհամակարգի վերականգնման համար: Սակայն, հարկ է նշել, որ լճի մակարդակի բարձրացման և ջրի ծավալի մասնակի ավելացման միջոցով Սևանի խախտված էկոհամակարգի վերականգնման խնդիրները չեն կարող լուծվել առանց էնդեմիկ տեսակների պահպանման և դրանց բնական պաշարների վերականգնմանն ուղղված գործնական միջոցառումների իրականացման:

63. Ներկայումս գետերում ձվադրող Սևանի էնդեմիկ ձկնատեսակների վերարտադրության պայմանները անբարենպաստ են, ինչի պատճառով պոպուլյացիաների ինքնավերարտադրության հնարավորությունը նվազել է: Միևնույն ժամանակ լճի մակարդակի բարձրացումը հանգեցրել է ձվադրավայրերի ընդլայնման, կերային բազայի աճի, ջրաքիմիական և այլ բնական պայմանների բարելավման, ինչն առավել նպաստավոր պայմաններ է ստեղծում նաև լճում օտարածին տեսակների բազմացման համար: Այս տեսակների ճնշման ներքո էնդեմիկ տեսակների կենսապայմաններն ավելի են վատթարանում, ինչը կարող է հանգեցնել նրանց իսպառ վերացմանը:

64. 2004 թվականից սկսած պետական տարբեր ծրագրերի շրջանակներում ամեն տարի որոշ քանակությամբ մանրածուկ է բաց թողնվում Սևանա լիճ՝ ձկան պոպուլյացիան

վերականգնելու նպատակով: Մանրաձկան արտադրությունը կազմակերպվում է մի շարք ձկնաբուծական տնտեսություններում, որոնց արտադրական պայմանները (ջրի ջերմաստիճան, թթվածնի պարունակություն, ջրի քիմիական բաղադրություն և այլն) որոշ տնտեսություններում մոտ են Սևանա լճի բնական պայմաններին, որպեսզի հետագայում մանրաձուկը հեշտ կարողանա հարմարվել լճի պայմաններին⁸:

65. Սակայն, ինչպես ցույց տվեց վերջին տարիների փորձը, գեղարքունի և ամառային իշխանը որպես տեսակ պահպանելու և նրանց պոպուլյացիան վերականգնելու համար նշված միջոցառումները բավարար չեն և կա ավելի բազմակողմանի ու կայուն մոտեցումների ցուցաբերման անհրաժեշտություն:

66. Հաշվի առնելով Սևանա լճի հանրապետական և տարածաշրջանային բացառիկ տնտեսական ու էկոլոգիական նշանակությունը՝ «Հայկական բերքի առաջնորդման կենտրոն» փակ բաժնետիրական ընկերության կողմից մշակվել է «Սևանա լճում իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման համալիր ծրագիրը» (այսուհետ՝ ծրագիր):

67. Ընկերության կողմից համալիր ծրագրի մշակման համար հիմք են հանդիսացել մի շարք նախադրյալներ.

- Ծրագրի իրագործման համար առկա են անհրաժեշտ օրենսդրաիրավական հիմքերը: Մասնավորապես՝ ծրագրով նախատեսված գործընթացները համահունչ են «Սևանա լճի մասին» և «Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին» ՀՀ օրենքների պահանջներին, այդ թվում՝ «Սևանա լճի մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածին, որը կարգավորում է Սևանա լճի, նրա ջրհավաք ավազանի և տնտեսական գործունեության գոտու էկոհամակարգերի պահպանման, վերականգնման, վերարտադրման, բնականոն զարգացման և օգտագործման հետ կապված հարաբերությունները, 3-րդ հոդվածին, որը նախատեսում է Սևանա լճի տնտեսական գործունեության գոտու առկայություն, որը ներառում է Սևանա լճի ջրային և ցամաքային այն տարածքները, որոնց վրա տնտեսական գործունեության իրականացումն անմիջականորեն կամ միջնորդավորված ձևով ներգործում է Սևանա լճի էկոհամակարգի վրա և «Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին» ՀՀ օրենքի 26-րդ հոդվածին, որը սահմանում է **ազգային պարկի տնտեսական գոտում** թույլատրվող օգտագործման ձևերը:

- Առկա է լճերի մակերևույթներին էկոլոգիապես կայուն ձկան արտադրության միջազգային հաջողված փորձ, մասնավորապես՝ ձկնաբուծության փորձ լճերում, ծովերում կամ ջրամբարներում տեղադրվող ցանցավանդակներում, որոնք պատրաստված են էկոլոգիապես անվնաս նյութերից և չեն վնասում լճի էկոհամակարգը, ինչը և նախատեսվում է կիրառել ծրագրի շրջանակներում: Վերջին տարիներին ամբողջ աշխարհում արդեն լայն տարածում ունեն նաև փակ շրջանառությամբ ձկնաբուծական տեխնոլոգիաները, որոնք բնապահպանական տեսանկյունից մեծ առավելություններ ունեն ավանդական ձկնաբուծական տեխնոլոգիաների նկատմամբ: Նման տեխնոլոգիայի կիրառումը պլանավորվում է ծրագրի շրջանակներում նախատեսվող մանրաձկան տնտեսությունում արտադրության կազմակերպման համար:

⁸ <http://hetq.am/arm/print/6367/>

- Առկա են քաղցրահամ ջրերում ձկնաբուծության միջազգային բնապահպանական, որակի և անվտանգության ստանդարտներ (Global Gap Aquaculture, EU Organic, ASC և այլն), որոնք սահմանում են նորմատիվներ ձկնամթերքի արտադրության ողջ արժեզրեայի համար:

- Առկա են ձկան բարձրարժեք կեր արտադրող մի շարք ընկերություններ, որոնց արտադրանքը հնարավորություն է տալիս իրականացնել էկոլոգիապես կայուն ձկնաբուծություն:

- Հայաստանում ձևավորվել են նաև համապատասխան կարողություններ և փորձառություն՝ պայմանավորված վերջին տարիներին ձկնաբուծության ոլորտի ինտենսիվ զարգացմամբ:

68. Բացի դրանից Հայկական բերքի առաջնդման կենտրոնի կողմից 2012 թվականին նախաձեռնվել է Սևանա լճի էնդեմիկ ձկնատեսակների (գեղարքունի և ամառային իշխան) պոպուլյացիաների վերականգնման փորձնական ծրագիրը, որը հնարավորություն է տվել գնահատել Սևանա լճում ցանցավանդակային տեխնոլոգիաների կիրառմամբ գեղարքունի և ամառային իշխանի արտադրության տնտեսական ցուցանիշները (ձկան քաշաճ, ապրանքային ձկան ստացման ժամանակահատված, միավոր տարածքում աճեցվող ձկան օպտիմալ քանակ, կերակրման նորմաներ) և լճի էկոհամակարգի վրա բնապահպանական հնարավոր ազդեցությունը: Փորձնական ծրագրի իրականացման ընթացքում կատարված աշխատանքները թույլ են տվել փաստել, որ լճի էկոհամակարգի վրա թույլատրելի սահմանները գերազանցող որևէ բացասական ազդեցություն չի գրանցվել, տնտեսական ցուցանիշները դրական են և համապատասխանում են կանխատեսված դինամիկ պլանին, լճում տնտեսական գործունեության իրականացումը տնտեսական տեսանկյունից գնահատվել է դրական և մրցունակ, իսկ բնապահպանական տեսանկյունից անվտանգ՝ հնարավոր ռիսկերի արդյունավետ կառավարման պարագայում:

69. Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2013 թվականի դեկտեմբերի 19-ի «Սևանա լճում իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման համալիր ծրագրի նախագծի պետական բնապահպանական ու անկախ տնտեսագիտական փորձաքննությունների անցկացման և Սևանի իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման հիմնադրամ ստեղծելու, հիմնադրամի կանոնադրությունը և դրա անհատական կազմը հաստատելու մասին» N-1442-Ն որոշման հիման վրա ստեղծվել է Սևանի իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման հիմնադրամը և հաստատվել է հիմնադրամի հոգաբարձուների խորհրդի անհատական կազմը, միևնույն ժամանակ ծրագիրը ներկայացվել է բնապահպանական պետական և անկախ տնտեսագիտական փորձաքննության: Բնապահպանական փորձաքննությունն անցկացվել է «Բնապահպանական փորձաքննություն» ՊՈԱԿ-ի կողմից, իսկ անկախ տնտեսագիտական փորձաքննությունը՝ «Գրանթ Թորնթոն» ՓԲԸ կողմից:

70. Փորձաքննությունների արդյունքում ստացված դրական եզրակացությունների հիման վրա լրամշակված «Սևանա լճում իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման համալիր ծրագիրը» ներկայացվեց ՀՀ կառավարությանը: Հայաստանի

Հանրապետության կառավարության 2014 թվականի ապրիլի 3-ի նիստի արձանագրային որոշմամբ հավանություն է տրվել Սևանա լճում իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման համալիր ծրագրին: Նույն որոշմամբ ծրագրի կառավարիչ է նշանակվել «Հայկական բերքի առաջնորդական կենտրոն» ՓԲԸ-ն:

71. Ծրագրի մեկնարկից մինչ օրս ծրագրի իրականացման ուղղությամբ կատարվել են մի շարք աշխատանքներ: Հիմնադրամի կողմից ստեղծվել է «Սևանի իշխան» ՓԲԸ ընկերությունը: Սկսվել և իրականացվում են մեկ հերթափոխով մոտ 50 տոննա (50 գրամ միջին քաշով 1 միլիոն հատ մանրաձուկ) արտադրողականությամբ մանրաձկան արտադրության և շուրջ 4 հազար տոննա տարեկան արտադրողականությամբ վերամշակման գործարանի շինարարական աշխատանքները, որոնք նախատեսվում է ավարտել 2016 թվականի ընթացքում: Ձևավորվել է Սևանի իշխանի գեղարքունի և ամառային ենթատեսակների առաջին ծնողական կազմը և կազմակերպվել է մանրաձկան արտադրություն: 2014-2015 թվականներին ձևավորված մանրաձկից մոտ 3243 կգ ընդհանուր քաշով շուրջ 239 հազար հատ Գեղարքունի ենթատեսակից բաց է թողնվել Սևանա լիճ, իսկ մոտ 700-800 հազար հատ ամառային և գեղարքունի իշխանի մանրաձուկը 2016 թվականին կիրացվի լճում տեղակայված տնտեսությանը: 2015 թվականի դեկտեմբեր - 2016 թվականի փետրվար ամիսների ընթացքում ձևավորվել է շուրջ 1,8 մլն հատ գեղարքունի իշխանի մանրաձուկ, որի մի մասը դարձյալ կիրացվի լճում տեղակայված տնտեսությանը, իսկ մյուս մասը բաց կթողնվի լիճ:

72. Հիմնադրամի կողմից 2015 թվականին հիմնադրվել է նաև «Սևան Ակվա» ՓԲԸ-ը: Ընկերության կողմից լճում առաջին ցանցացվանդակները կտեղակայվեն 2016 թվականի ապրիլ-մայիս ամիսներին: Մանրաձկան առաջին խմբաքանակը կստացվի 2016 թվականի մայիս ամսին՝ մեկնարկելով ապրանքային ձկան առաջին խմբաքանակի արտադրությունը:

1.3. Հայաստանի Հանրապետության ձկնամթերքի արտահանման պոտենցիալ շուկաները

1.3.1. Համաշխարհային ձկնարտադրության ընդհանուր նկարագիրը

73. Վերջին տասնամյակներին նկատվում է ձկնամթերքի սպառման աճի միտում, ինչը պայմանավորված է աշխարհում բնակչության թվի աճով և հետևաբար սպիտակուցի պաշարների համալրման պահանջով: Ըստ ՄԱԿ-ի կանխատեսումների՝ 2050 թվականին աշխարհում մարդկության թիվը կհասնի 9.6 միլիարդի:⁹

74. Պահանջարկի աճին զուգահեռ՝ զարգանում է ձկնաբուծությունը՝ շարունակելով մնալ կենդանական սննդի ամենաարագ աճող և կայուն արտադրությամբ ոլորտներից մեկը: Ձկնամթերքը համարվում է մարդու համար անհրաժեշտ մակրո և միկրո սննդարար նյութերի կարևորագույն աղբյուր: Ընդհանուր առմամբ, մարդու սննդակարգում

⁹ <http://www.marineharvest.com/globalassets/investors/handbook/2015-salmon-industry-handbook.pdf>

ձկնամթերքն ապահովում է կենդանական ծագման սպիտակուցների մոտ 17 տոկոսը: Այս ցուցանիշը, սակայն, շատ երկրներում գերազանցում է նույնիսկ 50 տոկոսը¹⁰: Ընդհանուր առմամբ, զարգացած երկրների համեմատ՝ զարգացող երկրներում, մասնավորապես՝ ասիամերձ տարածքներում, ձկնամթերքը հիմնական սպառվող սննդամթերքն է:

75. 2014 թվականին համաշխարհային ձկնաբուծական արտադրությունը աճել է՝ հասնելով 73.9¹¹ մլն տոննայի, իսկ մեկ շնչի հաշվով ձկնամթերքի սպառման համաշխարհային ցուցանիշը կազմել է մոտ 20 կիլոգրամ:

76. Չնայած ձկնամթերքի ընդհանուր ծավալում ձկնորսական արտադրանքը գերակշռում է, ձկնաբուծական արտադրանքի աճի հստակ միտում է նկատվում: Ընդամենը մեկ տասնամյակ առաջ այն կազմում էր համաշխարհային ձկնարտադրության միայն 30.6%-ը:¹²

77. Ձկնաբուծական արտադրանքի հիմնական բաղկացուցիչները կազմում են քաղցրահամ ջրերի ձկները (56,4%), կակղամորթերը (23,6%), խեցգետնակերպերը (9.6%), ծովային ձկները (3.1%) և այլ ջրային կենդանիներ (7.4%): Արտադրության ծավալներով գերակշռում է ձկների՝ մասանավորապես ծածանի, թիլափիայի, լոքոյի, ատլանտյան սաղմոնի, ծիածանափայլ իշխանի ու թառափի բուծումը:

78. Աշխարհում ձկնամթերք արտադրող ամենախոշոր երկրներն են Չինաստանը, Հնդկաստանը, Վիետնամը, Ինդոնեզիան, Բանգլադեշը, Նորվեգիան, Թայլանդը, Չիլին, Եգիպտոսը, Մյանմարը, Ֆիլիպինները:

79. Չափազանց մեծ ծավալներով ձկնորսության հետևանքով շատ ձկնորսական տարածքներ հասել են իրենց առավելագույն պոտենցիալին և չեն կարող բավարարել ձկնամթերքի նկատմամբ աճող պահանջարկը: Վերջին 5 տասնամյակում ձկան համաշխարհային սպառման ծավալները բավականին աճել են, ինչի արդյունքում մեկ շնչի հաշվով ձկան տարեկան սպառման ծավալները հասել են 22 կիլոգրամի: Սաղմոնի, ծիածանափայտի և քաղցրահամ ջրերում բուծվող մյուս ձկնատեսակների արտադրության աճը հանգեցրել է այս ձկնատեսակների՝ մեկ շնչի հաշվով տարեկան սպառման ծավալների աճին: ՄԱԿ-ի Պարենի և գյուղատնտեսության կազմակերպության (UN Food and Agriculture Organisation(FAO)) կանխատեսումների համաձայն՝ մեկ շնչի հաշվով ձկնամթերքի սպառման պահանջարկի բավարարման համար համաշխարհային ձկնաբուծական արտադրությունը 2050 թվականին պետք է հասնի 80 միլիոն տոննայի:¹³ Ընդ որում, կարևորելով կայուն ձկնամթերքի նկատմամբ պահանջարկի աճի ցուցանիշները, հատկապես ընդունելի է ինտեգրացված բազմապրոֆիլ ձկնաբուծության (որը խրախուսում է տնտեսական ու բնապահպանական կայունություն) և օրգանական ձկնաբուծության զարգացումը:

1.3.2. Հայաստանի Հանրապետության ձկնամթերքի շուկան

¹⁰ <http://www.fao.org/3/a-i3963e.pdf>

¹¹ <http://www.fao.org/3/a-i4136e.pdf>

¹² <http://www.fao.org/3/a-i4899e.pdf>

¹³ <http://www.fao.org/fishery/topic/13540/en>

80. Վերջին տարիներին Հայաստանի Հանրապետությունում նույնպես ձկնաբուծության զարգացման աճի տենդենց է նկատվում: Հայաստանի Հանրապետության ձկնամթերքի արտադրությունը 2014 թվականին աճել է՝ կազմելով տարեկան շուրջ 18,614 տոննա, որից ձկնաբուծական արտադրանքը՝ 14,244 տոննա, իսկ խեցեմորթները՝ 4370 տոննա¹⁴: Հիմնական արտադրվող ձկնատեսակներն են՝ ծխածանափայլ իշխան, կարմրախայտ, թառափ և այլ ձկնատեսակներ (կարպ, պնդաճակատ, սպիտակ ամուր, լոքո):

81. 2015 թվականին ձկան և խեցեմորթի արտադրության ծավալները, նախնական տվյալներով, հասել են 19696.8 տոննային, որից ձկան արտադրությունը կազմել է 15198.6 տոննա, իսկ խեցեմորթի արտադրությունը՝ 4498.2 տոննա:

82. Չնայած երկրում ձկնամթերքի սպառումը աճում է, սակայն մեկ շնչի հաշվով սպառման ծավալը դեռևս զիջում է առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության տվյալներով մեկ անձի հաշվով ձկնամթերքի միջին տարեկան սպառման ցուցանիշին՝ տարեկան առնվազն 10 կիլոգրամ: 2014 թվականին Հայաստանի Հանրապետությունում մեկ շնչի հաշվով ձկնամթերքի միջին տարեկան սպառումը կազմել է 2 կիլոգրամ:

83. Հայաստանը հիմնականում արտահանում է թարմ և սառեցված ձկնամթերք: 2014 թվականին Հայաստանից արտահանվել է մոտ 6,670 տոննա ձկնամթերք (արտադրված ձկնամթերքի մոտ 36 տոկոսը), որում ձկան մասնաբաժինը կազմել է 36 տոկոս, իսկ խեցեմորթներինը՝ 64 տոկոս: 2014 թվականին ներմուծման ծավալները նվազել են՝ կազմելով 1,844 տոննա: 2015 թվականին Հայաստանի Հանրապետությունից արտահանվել է 1953.7 տոննա ձուկ և 3488.5 տոննա խեցեմորթ, և ներմուծվել է 1527.9 տոննա ձուկ և 62.8 տոննա խեցեմորթ:

84. Հայաստանի Հանրապետությունից ձկնամթերքը հիմնականում արտահանվում է Ռուսաստանի Դաշնություն, ինչպես նաև Ուկրաինա, Վրաստան, իսկ Եվրոպական երկրներ (Բելգիա, Լյուքսեմբուրգ, Իտալիա և Գերմանիա) արտահանվում են միայն խեցգետնակերպեր: Ավելի քան երեք տարի իրականացվում է ձկնային արտադրանքի, մասնավորապես՝ կարմրախայտի և գեղարքունի իշխանի արտահանում դեպի Ռուսաստանի Դաշնություն, որի պահանջարկն անընդհատ աճում է: Սակայն, այս ձկնատեսակի արտադրությունը Հայաստանում սահմանափակ է և չի բավարարում առկա պահանջարկը: Եվրոպական և հյուսիսամերիկյան շուկաներ արտահանման սահմանափակումների պատճառն այն է, որ տեղական ձկնարտադրողները չունեն այդ երկրների կողմից արտահանման համար պահանջվող համապատասխան սերտիֆիկատներ: Պատկերն այլ է Ռուսաստան և Եվրասիական տնտեսական միության մյուս անդամ երկրներ ձկնամթերք արտահանելիս: Հայաստանը 2015 թվականից անդամակցել է Եվրասիական տնտեսական միությանը, որի շրջանակներում հաստատված մաքսային արտոնություններն առավել նպատակային են դարձնում հայկական ձկնամթերքի արտահանումը դեպի այս երկրներ: Նման համագործակցությունները

¹⁴ Առանց ֆիզիկական անձանց կողմից բուծված խեցեմորթերի որսի

նախադրյալ են ստեղծում բարձրորակ ձկնամթերքի ավելի լայն տեսականու արտադրության և արտահանման ծավալների ընդլայնման համար:

1.3.3. Հայաստանի Հանրապետության ձկնամթերքի արտահանման առաջնահերթ պոտենցիալ շուկաները

85. Հայաստանի համար ձկնամթերքի արտահանման հեռանկարային շուկաներ են դիտարկվում այն երկրների շուկաները, որոնք ներմուծման մեծ ծավալներ ունեն և համագործակցության տեսանկյունից նպատակահարմար են:

• Ռուսաստանի Դաշնության ձկնամթերքի շուկան

86. Ռուսաստանի Դաշնությունում ձկնաբուծական արտադրության ծավալները 2014 թվականին կազմել են 163 հազ. տոննա: Մասնագետների կանխատեսմամբ՝ 2020 թվականին այդ ցուցանիշը կհասնի մոտ 410 հազար տոննայի: Ձկնաբուծական արտադրանքի մեջ կարելի է առանձնացնել հատկապես ծիածանախայտը, թառափը և սաղմոնը:

87. Չնայած ձկնարտադրության աճին՝ Ռուսաստանը շարունակում է մեծ ծավալներով ձկնամթերք ներմուծել:

88. 2014 թվականին Ռուսաստանի Դաշնություն հիմնականում ներմուծվել է՝

Արտադրանք	Ընդհանուր ներմուծում		Սաղմոն	Իշխան
	Ներմուծված քանակ (տ)	Աճը նախորդ տարվա համեմատ(%)	Ներմուծված քանակ (տ)	Ներմուծված քանակ (տ)
0301- Ձուկ կենդանի	759	-8	557	15
0302- Ձուկ թարմ, ամբողջական	84,318	-41	58,949	15,412
0303- Ձուկ սառեցված, ամբողջական	433,366	-16	67,030	15,806
0304- Ձկան ֆիլե և կտորներ	124,230	4	996	22
0305- Ձուկ պահածոյացված կամ ծխեցված	16,212	35	350	835
0306- Խեցգետնակերպեր	51,308	-18		
0307- Կակղամորթեր	38,100	12		
0308- Զրային անողնաշարավորներ, բացի խեցգետնակերպերից ու կակղամորթերից, թարմ, սառեցված, պաղեցված	47	27		
Ընդամենը	748,340		127,882	32,090

89. 2014 թվականին Ռուսաստանի Դաշնություն ձկնամթերք արտահանող առաջնային երկրներն էին Նորվեգիան¹⁵ (133 հազար տոննա), Չինաստանը (90,2 հազար տոննա), Չիլին (71,6 հազար տոննա): Այս ցուցակում Հայաստանը 15-րդ տեղում էր Թայլանդից ու Արգենտինայից հետո: Չնայած ներմուծման մեծ ծավալներին՝ Ռուսաստանը նաև արտահանում է ձկնամթերք, որի ծավալները մոտ 2 անգամ գերազանցում են ներմուծման ծավալներին¹⁶: Արտահանման խոշոր շուկաներն են Կորեայի Հանրապետությունը, Չինաստանը, Նիդերլանդները, Ճապոնիան:

90. Ռուսաստանի Դաշնությունը համարվում է Կենտրոնական ու Արևելյան Եվրոպայում ձկնամթերքի ամենամեծ սպառողական շուկան: 2014 թվականին Ռուսաստանում մեկ շնչի հաշվով ձկնամթերքի սպառումը կազմել է 22.3 կիլոգրամ:¹⁷¹⁸ Ձկնամթերքի սպառումը մեծամասամբ կախված է տնային տնտեսությունների եկամուտից: Հիմնականում սպառում են սաղմոն, իշխան, սկումբրիա, ծովատառեխ: Պրեմիում ձուկն ու ծովամթերքն առավելապես սպառվում են բարձր եկամուտ ունեցող սպառողների կողմից: Միջին կամ ցածր եկամուտ ունեցողները ձուկը և ծովամթերքը սպառում են որպես տոնական կամ հատուկ առիթի ուտեստ՝ տարեկան միջինում 3-4 ամիս ժամանակահատվածում:

91. 2014 թվականին Հայաստանից դեպի Ռուսաստանի Դաշնություն ձկան արտահանումը կազմել է մոտ 6,4 հազար տոննա: Փորձագետների հավաստմամբ՝ Ռուսաստանում ձկան սպառումն աճի միտում ունի: Հատկապես մեծ է պահանջարկը թարմ ձկան՝ մասնավորապես թառափի ու ծածանի համար, որոնք մեծամասամբ վաճառվում են հատուկ շուկաներում: Լայն սպառում ունեն նաև պաղեցված և պահածոյացված ձկները, իսկ ծխեցված վիճակով հիմնականում օգտագործվում է ծածանը:

• **Վրաստանի Հանրապետության ձկնամթերքի շուկան**

92. 2014 թվականին Վրաստանի ձկնամթերքի արտադրությունը հասել է 12,7 հազար տոննայի, որից ձկնաբուծությունը կազմում է ընդամենը 650 տ:

93. 2014 թվականին Վրաստանի Հանրապետություն ձկան ներմուծումն ունի հետևյալ պատկերը.

Արտադրանք	Ընդհանուր ներմուծում	Սաղմոն	Իշխան
-----------	----------------------	--------	-------

¹⁵ 2014 թվականին Ռուսաստանի Դաշնությունը, ի պատասխան իր հանդեպ կիրառած տնտեսական պատժամիջոցների, արգելել է որոշակի մթերքների ներմուծումը մի շարք երկրներից, այդ թվում՝ Նորվեգիայից: 2015 թվականի հունիսին արգելքը երկարաձգվել է մինչև 2016 թվականի օգոստոս: Արգելված մթերքների շարքում էր նաև ձկնամթերքը: Արգելքի հետևանքով 2015 թվականին Ռուսաստանի արտաքին առևտրի պատկերը փոխվել է, և Նորվեգիայից ներմուծվել է ընդամենը 406 տոննա կենդանի ձուկ:

¹⁶ <http://www.vestifinance.ru/articles/45852>

¹⁷ <http://www.seafoodnews.com/Story/986397/Russian-Fish-Consumption-Forecast-to-Fall-for-First-Time-in-15-Years-in-2015>

¹⁸ Մասնագետների հավաստմամբ՝ 2015 թվականին Ռուսաստանում ձկնամթերքի տարեկան սպառումը բնակչության մեկ թվի հաշվով նվազել է՝ հասնելով 20-20.5 կիլոգրամի:

	Ներմուծված քանակ (տ)	Աճը նախորդ տարվա համեմատ(%)	Ներմուծված քանակ (տ)	Ներմուծված քանակ (տ)
0301- Ձուկ կենդանի	46	39	-	2
0302- Ձուկ թարմ, ամբողջական	141	78	12	76
0303- Ձուկ սառեցված, ամբողջական	17,170	721	3,302	42
0304- Ձկան ֆիլե և կտորներ	1,577	862	77	-
0305- Ձուկ պահածոյացված կամ ծխեցված	148	-6	15	1
0306- Խեցգետնակերպեր	50	400		
0307- Կակղամորթեր	26	-4		
Ընդամենը	19,158		3,406	121

94. 2014 թվականին Վրաստան ձկնամթերք արտահանող առաջնային երկրներն էին Նորվեգիան (4,4 հազար տոննա), ԱՄՆ-ը (3,1 հազար տոննա) և Իսպանիան (3,9 հազար տոննա):

95. Առաջարկվող հիմնական ձկնատեսակներն են սարդինա, սկումբրիա, սաղմոն, թառափ, ծածան, ծիածանախայտ, կարպ և այլն: Ձկնամթերքի ընդհանուր վաճառքը ամռան ամիսներին կազմում է օրական 5-6 տոննա, իսկ ձմռան ամիսներին՝ 10-12 տոննա: Ավելի թանկ ձկնատեսակները՝ թառափ, սաղմոն, ծիածանախայտ, հաճախ ուղղակիորեն վաճառվում են մեծ ռեստորաններում: Վրաստանում ձկնամթերքի գները տատանվում են. ձուկն ավելի թանկ է սուպերմարկետներում, քան մասնագիտացված խանութներում և շուկաներում: Նաև մեծ է կենդանի ձկան պահանջարկը: Ձկնամթերքի գինն ամբողջ տարվա ընթացքում տատանվում է: Թարմ ձկան գինն ավելի էժան է ձմռանը, քան ամռանը, հետևաբար, ձմռանը թարմ ձկան պահանջարկը ավելի բարձր է, մինչդեռ ամռան ամիսներին լավ վաճառվում է պահածոյացված ձկնամթերքը:

• **ԵՄ ձկնամթերքի շուկան**

96. Եվրոպայում ծովամթերքի արտադրության ավանդույթը բավականին հին է: Սաղմոնի և իշխանի բուծումը սկսվում է Եվրոպայի հյուսիսային հատվածից՝ հասնելով մինչև Միջերկրական ծովի ափին տեղակայված երկրներ: 2014 թվականին ԵՄ ձկնաբուծական արտադրանքը կազմել է 2.3 նլն. տոննա՝ 5.6%-ով գերազանցելով նախորդ տարվա ցուցանիշը: ԵՄ ակտիվ քաղաքականություն է վարում արտահանման և ներմուծման գործընթացում և զիջում է միայն Ճապոնիային և ԱՄՆ-ին:

97. 2014 թվականին ԵՄ ձկնամթերքի ներմուծման համար գրանցվել են հետևյալ ցուցանիշները.

Արտադրանք	Ընդհանուր ներմուծում		Սաղմոն	Իշխան
	Ներմուծված քանակ (տ)	Աճը նախորդ տարվա համեմատ(%)	Ներմուծված քանակ (տ)	Ներմուծված քանակ (տ)

0301- Ձուկ կենդանի	51,042	22.0	2,910	17,290
0302- Ձուկ թարմ, ամբողջական	2,109,894	6.0	1,043,985	43,802
0303- Ձուկ սառեցված, ամբողջական	1,562,943	7.2	63,243	18,086
0304- Ձկան ֆիլե և կտրոններ	1,926,298	0.6	266,592	36,750
0305- Ձուկ պահածոյացված կամ ծխեցված	462,740	05	84,761	14,948
0306- Խեցգետնակերպեր	705,500	5.9		
0307- Կակղամորթեր	961,766	2.2		
0308- Ջրային անողնաշարավորներ, բացի խեցգետնակերպերից ու կակղամորթերից, թարմ, սառեցված, պաղեցված	17,831	-18.0		
Ընդամենը	7,798,014	4.0	1,461,491	130,876

98. Ներմուծումը ստացվում է հիմնականում Թուրքիայից, որը 2014 թվականին իր ձկնամթերքն առավելապես արտահանել է Նիդերլանդներ (16 հազար տոննա), Գերմանիա (10,9 հազար տոննա), Իտալիա (10,7 հազար տոննա) ու Նորվեգիայից, որից առաջնային ներմուծողներն են Դանիան (2014 թվականին Նորվեգիայից ընդամենը ներմուծված ձուկ՝ 335,3 հազար տոննա), Լեհաստանը (2014 թվականին Նորվեգիայից ընդամենը ներմուծված ձուկ՝ 188,1 հազար տոննա), Ֆրանսիան (2014 թվականին Նորվեգիայից ընդամենը ներմուծված ձուկ՝ 139,2 հազար տոննա):

99. Ձկնամթերքը մեծ տեղ է զբաղեցնում բնակչության սննդակարգի մեջ. Եվրոպայում մեկ շնչի հաշվով ձկնամթերքի սպառումը կազմում է 24.5¹⁹ կիլոգրամ (2011): Մեկ շնչի հաշվով ձկան սպառման ցուցանիշներով աչքի են ընկնում հատկապես Պորտուգալիան, որտեղ մեկ շնչի հաշվով ձկան սպառումը հասնում է 57.1 կիլոգրամ, Իսպանիան՝ 42.8 կիլոգրամ: ԵՄ երկրներում կարևոր դեր ունի սերտիֆիկատների կիրառումը (MSC, ACC, GLOBALGAP, ASC, Organic (European Leaf, Naturland)), քանի որ մեծ ուշադրություն է դարձվում սննդի անվտանգության, շրջակա միջավայրի պահպանման և կենդանիների առողջապահության վրա: Հիմնականում սպառում են սաղմոն, ծիածնափայլ իշխան, թունա ձուկ, սկումբրիա, ծովատառեխ: Սպառման ծավալում մեծ տեղ ունի թարմ և պաղեցված, սառեցված, ապխտած և կիսապատրաստի ձուկը: Ծիածնափայլ իշխանը Եվրոպական շուկայում կարող է հանդիպել ամբողջ տարվա ընթացքում սկսած 400 գրամից, սպիտակ կամ կարմիր, ամբողջական կամ ֆիլեավորված, թարմ կամ ծխեցված: Վերջին դեպքում առավել լինում են սառը-ծխեցված, բայց նաև հանդիպում են տաք-ծխեցված ձևով: Իշխանի աղադրած ձկնկիթը նույնպես լայնորեն սպառվում է, հատկապես Հյուսիսային Եվրոպայում:

1.3.4. Հայաստանի Հանրապետության ձկնամթերքի արտահանման այլ պերոնցիալ շուկաներ

¹⁹ <https://www.eumofa.eu/documents/10157/7a04438d-9c52-4191-99ca-cfad38985718>

• **Բելառուսի Հանրապետության ձկնամթերքի շուկան**

100. 2014 թվականին Բելառուսի Հանրապետության ձկնամթերքի արտադրությունը հասել է 10,6 հազար տոննայի: Ձկնաբուծական արտադրանքի մեջ կարելի է առանձնացնել ծածանը, որը հիմնական բուծվող ձկնատեսակն է (կազմում է ընդհանուր ձկնաբուծության մոտ 79,7%), ծիածանախայտ և թառափը: Ընդ որում, նշենք, որ Բելառուսում թառափը, ծիածանախայտը և լոքոն համարվում են թանկարժեք ձկնատեսակներ և նախատեսվում է այդ ձկնատեսակների արտադրությունն ընդհանուր արտադրական ծավալում ունեցած 1 տոկոսից հասցնել մինչև 15 տոկոսի²⁰:

101. 2014 թվականին Բելառուսի Հանրապետություն ներմուծվել է.

Արտադրանք	Ընդհանուր ներմուծում		Սաղմոն	Իշխան
	Ներմուծված քանակ (տ)	Աճը նախորդ տարվա համեմատ(%)	Ներմուծված քանակ (տ)	Ներմուծված քանակ (տ)
0301- Ձուկ կենդանի	3	-50	-	-
0302- Ձուկ թարմ, ամբողջական	18,615	61	9,628	7,875
0303- Ձուկ սառեցված, ամբողջական	98,844	2	9,215	1,541
0304- Ձկան ֆիլե և կտորներ	32,245	2	126	105
0305- Ձուկ պահածոյացված կամ ծխեցված	3,236	40	91	5
0306- Խեցգեղնակերպեր	2,845	-20		
0307- Կակղամորթեր	3,036	21		
0308- Ջրային անողնաշարավորներ, բացի խեցգեղնակերպերից ու կակղամորթերից, թարմ, սառեցված, պաղեցված	-	-		
Ընդամենը	158,824		19,061	9,526

102. 2014 թվականին Բելառուսի Հանրապետություն ձկնամթերք արտահանող առաջնային երկրներն էին Նորվեգիան (42,4 հազար տոննա), Իսլանդիան (2014 թվականին ընդամենը ներմուծված ձուկ՝ 18,7 հազար տոննա), Ռուսաստանը (2014 թվականին ընդամենը ներմուծված ձուկ՝ 55,1 տոննա): Բելառուսի Հանրապետությունում 2014 թվականին ձկնամթերքի արտահանման ընդհանուր ծավալները կազմել են 19,4 հազար տոննա՝ մոտ 8 անգամ զիջելով ներմուծման ծավալներին: Ձուկն ու ձկնամթերքը ավանդաբար զբաղեցնում են երրորդ տեղը մսամթերքից ու թռչնամսից հետո: Վերջին տարիներին ձկնամթերքի սպառումը Բելառուսում նվազել է՝ հասնելով մոտ 15 կիլոգրամի: Ձկնաբուծական արտադրանքը հիմնականում վաճառվում է տեղական շուկայում: Սպառման հիմնական կենտրոնը խոշոր քաղաքներն են, ինչպես նաև ձկնաբուծական տարածքին մոտ շրջանները: Ձկնաբուծական արտադրանքի մոտ 90 տոկոսը վաճառվում է

²⁰ http://www.belta.by/ru/all_news/economics/Proizvodstvo-ryby-v-Belarusi-k-2016-godu-vozzrastet-v-17-raza_i_591433.html

կենդանի, իսկ մնացյալ մասը վերամշակվում է (հիմնականում ծխեցված ու պահածոյացված): Ձուկը վաճառվում է խանութներում կամ ուղղակիորեն արտադրողների կողմից²¹:

- **Ուկրաինայի Ժողովրդական Հանրապետության ձկնամթերքի շուկան**

103. Ուկրաինայում ձկնարտադրությունն ու ձկան պաշարներն այնքան էլ մեծ չեն: 2014 թվականին Ուկրաինայի ձկնաբուծական արտադրության ծավալը կազմել է ընդամենը 24.8 հազար տոննա: Ուստի, զարմանալի չէ, որ Ուկրաինայի ձկնամթերքի մեծ մասը՝ մոտավորապես 70 տոկոսը, ներմուծվում է:

104. Ձկնաբուծական արտադրանքի մեջ հիմնական բուծվող տեսակը ծածանն է: Ուկրաինա հիմնականում ներմուծվում են՝ սկումբրիա, ծովատառեխ, սաղմոն, իշխան:

105. 2014 թվականին Ուկրաինայի Հանրապետություն ներմուծվել է՝

Արտադրանք	Ընդհանուր ներմուծում		Սաղմոն	Իշխան
	Ներմուծված քանակ (տ)	Աճը նախորդ տարվա համեմատ(%)	Ներմուծված քանակ (տ)	Ներմուծված քանակ (տ)
0301- Ձուկ կենդանի	3	3	-	-
0302- Ձուկ թարմ, ամբողջական	14,438	-38	11,833	1,506
0303- Ձուկ սառեցված, ամբողջական	244,860	-26	10,751	525
0304- Ձկան ֆիլե և կտրոններ	37,215	-23	35	6
0305- Ձուկ պահածոյացված կամ ծխեցված	2,306	44	11	19
0306- Խեցգետնակերպեր	4,412	-44		
0307- Կակղամորթեր	4,004	-7		
0308- Ջրային անողնաշարավորներ, բացի խեցգետնակերպերից ու կակղամորթերից, թարմ, սառեցված, պաղեցված	923	-		
Ընդամենը	308,161		22,630	2,056

106. 2014 թվականին Ուկրաինա ձկնամթերք արտահանող առաջնային երկրներն էին Նորվեգիան (98,4 հազար տոննա), Իսլանդիան (24,4 հազար տոննա) և ԱՄՆ-ը (31,8 հազար տոննա):

107. Վերջին տարիների վերլուծությունների հիման վրա կարելի է նշել, որ Ուկրաինայում բնակչությունը գերադասում է ծովատառեխ, և այն համարվում է ամենավաճառվող ձկնատեսակը: Չնայած այս փաստին՝ նկատվում է նաև սաղմոնի և ծիածանախայտի պահանջարկի բարձրացում:

- **Ղազախստանի Հանրապետության ձկնամթերքի շուկան**

108. 2014 թվականին Ղազախստանի Հանրապետության ձկնաբուծական արտադրանքը կազմել է 410 տոննա: Ձկնաբուծական արտադրանքի հիմնական ձկնատեսակն է ծածանը:

²¹ http://www.fao.org/fishery/countrysector/naso_belarus/en

109. Ներկայում ձկնամթերքի և ձկան ներմուծման ծավալներն ավելի քան կրկնակի անգամ գերազանցում են արտահանման ծավալներին: 2014 թվականին Ղազախստանի Հանրապետություն ներմուծվել է.

Արտադրանք	Ընդհանուր ներմուծում		Սաղմոն	Իշխան
	Ներմուծված քանակ (տ)	Աճը նախորդ տարվա համեմատ(%)	Ներմուծված քանակ (տ)	Ներմուծված քանակ (տ)
0301- Ձուկ կենդանի	159	468	-	4
0302- Ձուկ թարմ, ամբողջական	348	-28	94	85
0303- Ձուկ սառեցված, ամբողջական	26,898	-25	6,416	1,590
0304- Ձկան ֆիլե և կտորներ	5,380	-20	14	17
0305- Ձուկ պահածոյացված կամ ծխեցված	521	-	56	38
0306- Խեցգետնակերպեր	651	32		
0307- Կակղամորթեր	426	31		
0308- Ջրային անողնաշարավորներ, բացի խեցգետնակերպերից ու կակղամորթերից, թարմ, սառեցված, պաղեցված	4	-76		
Ընդամենը	34,387		6,580	1,734

110. 2014 թվականին Ղազախստան ձկնամթերք արտահանող առաջնային երկրներն էին Ռուսաստանը (8,5 հազար տոննա), Նորվեգիան (19,7 հազար տոննա) և Վիետնամը (3,8 հազար տոննա):

111. Հաշվի առնելով Ղազախստանում կանխատեսվող բնակչության աճը և մեկ շնչի հաշվով տարեկան 14,6 կիլոգրամ ձկան պահանջարկը՝ անհրաժեշտ է ձկնարտադրանքի ծավալները և ներմուծումը հասցնել տարեկան 272 հազար տոննայի:

112. Այսպես, ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ Հայաստանի Հանրապետության ձկնամթերքն ունի արտահանման լայն հնարավորություն, ինչը հաստատում է ձկնաբուծության զարգացման հեռանկարը Հայաստանում և թույլ տալիս շարժվել ձկնարտադրության պահանջներին համաքայլ:

Գլուխ 2. Սևանա լճում իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման համալիր ծրագրի ամփոփ նկարագրությունը

113. Համալիր ծրագրի ռազմավարական նպատակը Սևանա լճում իշխանի պաշարների վերականգնումն ու լճի հիմնախնդիրների լուծումն է: Նպատակի իրագործման համար ծրագիրը միավորել է տնտեսական և բնապահպանական բաղադրիչները՝ ստեղծելով

ձկան արտադրության ինտեգրացված արժեշղթա, որն ապահովում է ծրագրի վերը նշված նպատակների իրականացման համար անհրաժեշտ ֆինանսական միջոցների ստեղծումը: Այսպիսով՝ ստեղծվում է մի համակարգ, որը հավասարակշռում է տնտեսական և բնապահպանական շահերը՝ միաժամանակ ապահովելով ծրագրի կայուն զարգացումը: Ծրագրի տնտեսական բաղադրիչը ենթադրում է Սևանա լճի ավազանում ձկնաբուծական համալիրի ստեղծում, որն իր մեջ կներառի մանրածկան տնտեսությունը, լճում տեղակայվող տնտեսությունները և վերամշակման գործարանը: Նախատեսվում է, որ հիմնադրամի միջոցները կձևավորվեն լճում տեղակայված տնտեսությունների կողմից յուրաքանչյուր մեկ կիլոգրամ ձկան իրացման դիմաց վճարվող 200 դրամներից ու տարեկան հասույթի 1.5%-ի չափով վճարվող միջոցներից, ինչպես նաև արժեշղթայի նշված օղակների գործունեության արդյունքում ձևավորված շահույթի մասհանումներից, Հիմնադրամն էլ կապահովի ծրագրի բնապահպանական բաղադրիչը՝ կազմակերպելով Սևանա լճում իշխանի պաշարների վերականգնմանն, ինչպես նաև լճի հիմնախնդիրների լուծմանն ուղղված միջոցառումներ:

2.1. Համալիր ծրագրի տնտեսական բաղադրիչի նկարագիրը

114. Ծրագրով նախատեսվում է բուծել Սևանի իշխանի 2 ենթատեսակ՝ գեղարքունի և ամառային: Արտադրության և իրացման գործընթացն իրականացնելու են.

1. մանրածկան տնտեսությունը,
2. լճում տեղակայվող տնտեսությունները,
3. վերամշակման գործարանը²²:

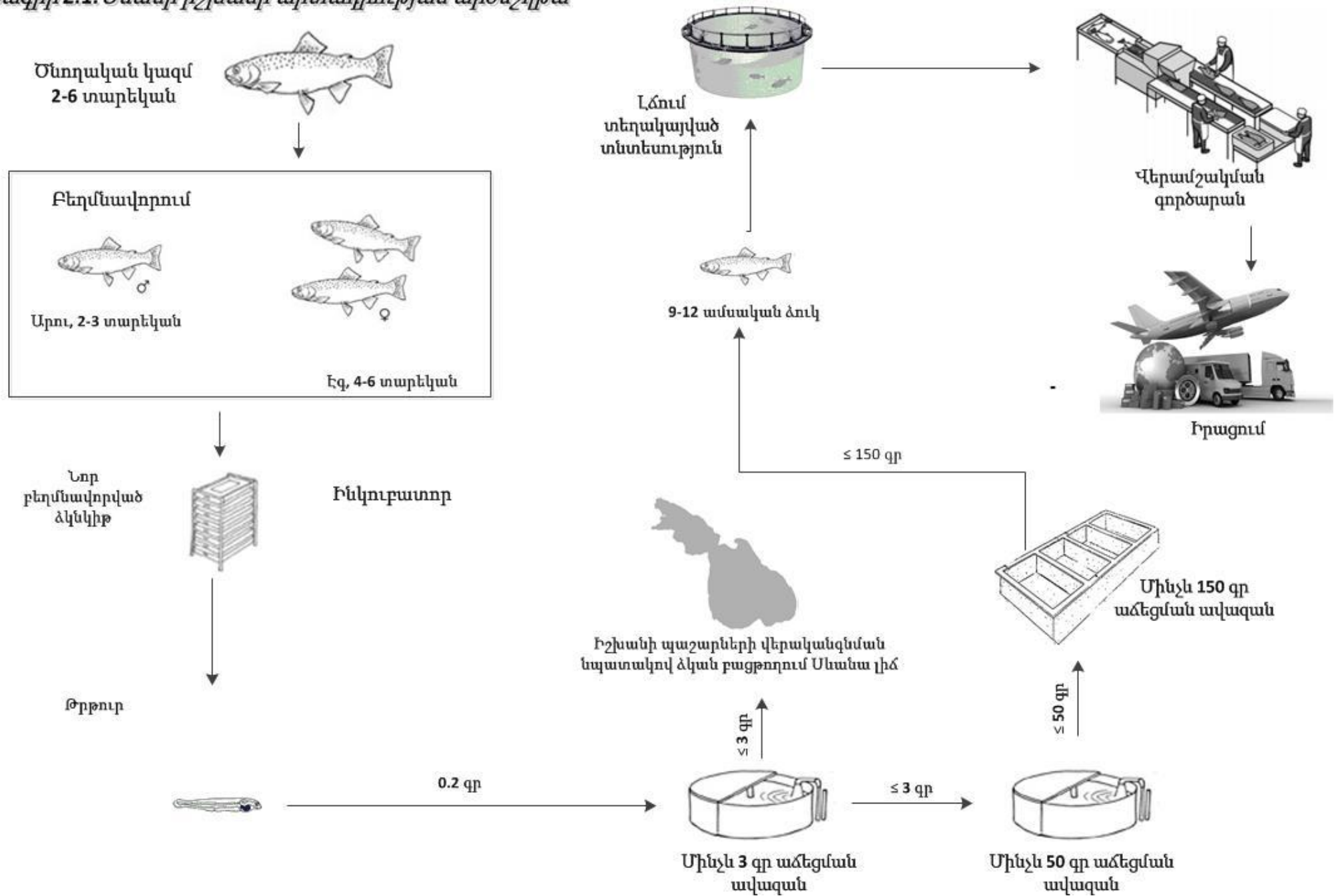
115. Մանրածկան արտադրությամբ և ձկան վերամշակմամբ զբաղվում է «Սևանի իշխան» ՓԲԸ-ն, իսկ ապրանքային ձկան արտադրությամբ՝ «Սևան Ակվա» ՓԲԸ-ն:

116. Քանի որ չկա Սևանի իշխանի բուծման երկարամյա փորձ, հաշվարկների համար հիմք են ընդունվել սաղմոնի և ծիածանախայտ իշխանի արտադրության միջազգային փորձը, փորձնական ծրագրի ընթացքում գրանցված արտադրական ցուցանիշները և արտասահմանյան գործընկերների խորհրդատվությունը: Ցուցանիշները հետագայում կճշգրտվեն փաստացի արդյունքների հիման վրա՝ հաշվի առնելով, որ ծրագիրն ունի դինամիկ բնույթ:

117. Սևանի իշխանի արտադրության ծրագրով նախատեսված արժեշղթան ներկայացված է ստորև բերված գծագրում:

²² Արտադրության արժեշղթան տես Գծագիր 2.1-ում

Գծագիր 2.1. Սևանի իշխանի արտադրության արժեզրթա

118. **Մանրաձկան տնտեսություն:** Լճում տեղակայվող տնտեսությունների մանրաձկան պահանջը բավարարելու, ինչպես նաև իշխանի պաշարների վերականգնման նպատակով մանրաձուկ լիճ բաց թողնելու համար «Սևանի Իշխան» ՓԲԸ-ի կողմից հիմնվել է մանրաձկան տնտեսություն, որի աշխատանքները մեկնարկել են 2016 թվականի մարտ ամսին: Այն աշխատում է ջրի շրջանառության փակ համակարգով, որի հիմնական առավելությունը ավանդական հոսքային ձկնաբուծական տեխնոլոգիաների նկատմամբ պայմանավորված է ջրի վերօգտագործման հնարավորությամբ (97.5 - 98%): Համակարգի աշխատանքի հիմնական սկզբունքը հետևյալն է. ձկնաբուծական ավազանից դուրս եկող ջուրն անցնում է մեխանիկական ֆիլտրով, կենսաբանական շարժվող և ֆիքսված ֆիլտրերով, որտեղ ջրից հեռացվում են խոշոր և առավել մանր մասնիկները (կերի մնացորդներ, արտաթորանք և այլ), այնուհետև ուլտրամանուշակագույն ճառագայթման միջոցով ջուրը նորից մաքրվում է և վերադառնում ավազաններ: Կատարվում է նաև ջրի՝ ածխաթթու գազից ազատում և թթվածնով համալրում, ջերմաստիճանի, լուսավորության և թթվայնության (pH) կարգավորվում, ինչպես նաև շրջանառվող ջրի թարմացում անհրաժեշտ թարմ ծավալով (2-2,5%): Հարկ է նշել, որ այս պարագայում ջրի սպառումը զգալիորեն կրճատվի՝ կազմելով մոտավորապես 25 լիտր/վայրկյան, ի տարբերություն հոսքային համակարգի, որի դեպքում 1 վայրկյանում սպառումը կազմում է մոտ 1000 լիտր: Հաշվի առնելով նաև այն հանգամանքը, որ շրջակա միջավայր արտահոսք տեղի չի ունենում՝ այս տեխնոլոգիան լավագույնս համապատասխանում է բնապահպանական պահանջներին:

119. Մանրաձկան տնտեսությունում կապահովվի կենսական ցիկլերի ամբողջական իրականացում՝ մայրական վտառի կազմավորում, սելեկցիա, ձկնկիթի ստացում, բեղմնավորում, ինկուբացիա, թրթուրի և մանրաձկան աճեցում, կենսունակ մանրաձկան տեղափոխում Սևանա լիճ: Կենսացիկլի ամբողջական համակարգի ստեղծումը հնարավորություն կտա վերահսկել արտադրության բոլոր փուլերը՝ դրանով երաշխավորելով էկոլոգիապես կայուն ձկան արտադրություն:

120. Մանրաձկան արտադրության կազմակերպման համար ծրագրին համապատասխան ձևավորվել է ամառային և գեղարքունի իշխանի անհրաժեշտ ծնողական կազմը: Ծնողական կազմի ձևավորմանը մասնակցել է համապատասխան մասնագիտական հանձնաժողով՝ բաղկացած Կենդանաբանության և Հիդրոէկոլոգիայի գիտական կենտրոնի և «Սևան» ազգային պարկ ՊՈԱԿ-ի մասնագետների կողմից: Ծնողական կազմի ձևավորմանը զուգընթաց Լեհաստանի Կենդանաբանության ինստիտուտի հետ համատեղ կատարվել է հետազոտություն՝ պարզաբանելու համար մի շարք կարևոր ցուցանիշներ: Մասնավորապես՝ գենետիկ հետազոտությունների արդյունքում պարզվել է, որ ձևավորված ծնողական կազմում բացակայում է միջազգայական խաչասերումը, և տվյալ ձկներից ստացված սերունդը պիտանի է ինչպես բուծման, այնպես էլ բնական պաշարների վերականգնման համար: Արդյունքները հրապարակվել են Իսպանիայում կայացած՝ ձկնաբուծության գենետիկային նվիրված միջազգային գիտաժողովում (International Symposium on Genetics in Aquaculture XII): Ծնողական կազմի հետագա սելեկցիոն աշխատանքերը կտարվեն Ֆինլանդիայի Բնական ռեսուրսների բնօգտագործման համալսարանի հետ: Սելեկցիոն աշխատանքերն իրականացվելու են «Սևանի Իշխան» ՓԲԸ-ի մասնագետների մասնակցությամբ:

121. Օգտագործման ենթակա բուն ծնողական կազմը բաղկացած է լինելու 4-6 տարեկան էգերից և 2-3 տարեկան արուներից, ինչպես նաև փոխարինողների վտառից: Վերջինս իր

մեջ ներառելու է տարբեր տարիքային խմբի ձկներ՝ 0-3 տարեկան, որոնք օգտագործվելու են ինչպես կորուստները լրացնելու, այնպես էլ հետագա տարիների ընթացում արտադրության ծավալների մեծացմամբ պայմանավորված ծնողական կազմը համալրելու նպատակով:

122. 2016-2024 թվականներին պլանավորվող ծնողական կազմի ընդհանուր ծավալը հետևյալն է.

Ծնողական կազմ (տ)	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Գեղարքունի իշխան	6,0	9	22	36	61	66	93	93	93
Ամառային իշխան	3,8	18	29	36	52	71	69	69	69
Ընդամենը	9,8	27	51	72	112	136	162	162	162

123. Մանրածկան արտադրությունն իրականացվելու է ինկուբացիոն, նախնական կերակրման, մինչև 50 գրամ աճեցման բաժիններում: Մինչև 50 գրամ աճեցման ամբողջ շղթայի տևողությունը գնահատվում է 7,5-8 ամիս: Ելնելով ծրագրի զարգացումներից, ինչպես նաև միջազգային շուկայում խոշոր ձկնաբուծական ընկերությունների փորձից՝ հնարավոր է կառուցել նաև մինչև 150 գրամ մանրածկան աճեցման՝ ջրի փակ շրջանառության համակարգով աշխատող բաժին:

124. Տնտեսության ներկայիս հզորությունը կազմում է մեկ հերթափոխով տարեկան շուրջ 1 միլիոն հատ մանրածկան արտադրություն: Հաշվի առնելով մանրածկան արտադրության տարբեր փուլերում առկա կորուստները՝ 1 մլն հատ 50 գրամանոց մանրածուկ ապահովելու համար անհրաժեշտ է ինկուբացնել մոտ 1,8 մլն ձկնկիթ: Առաջիկա տարիներին պլանավորվում է մանրածկան արտադրությունը կազմակերպել 4 հերթափոխով:

125. Հաշվարկների հիմքում դրված են հետևյալ ենթադրությունները.

Ձկնկիթի կենսունակության գործակից	0.800
Շերեփուկի կենսունակության գործակից	0.900
Մանրծկան կենսունակության գործակից	0.950
Մանրածկան քաշը 1մ ³ -ում (կգ)	50
Մայրական կազմի քաշը 1մ ³ -ում (կգ)	10
Ձկնկիթի քանակը 1կգ-ում (գեղարքունի)	11,000
Ձկնկիթի քանակը 1կգ-ում (ամառային)	15,000
Մանրածկան կերի փոխարկման գործակից (FCR) ²³	0.8
Մայրական կազմի կերի փոխարկման գործակից (FCR)	1.0

126. Մանրածկան արտադրության ծավալները ըստ տարիների ներկայացված են ստորև բերված աղյուսակում:

Մանրածուկ ²⁴ (հազար հատ)	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Գեղարքունի իշխան	1,420	1,000	3,000	5,000	9,000	9,000	17,620	17,720	17,720

²³ Ցույց է տալիս, թե որքան է ձկան քաշաճը 1 կգ կեր օգտագործելիս:

²⁴ Գեղարքունի իշխան՝ 43-90 գր, ամառային իշխան՝ 78-135 գր, լիճ բաց թողնվող մանրածուկ՝ 3 գր.

Ամառային իշխան	450	1,000	3,000	5,000	9,000	9,000	17,620	17,720	17,720
Լիճ բացթողնվող	1,000	1,000	2,000	3,500	4,500	6,655	8,835	8,860	8,860
Ընդամենը	2,870	3,000	8,000	13,500	22,500	24,655	44,075	44,300	44,300

127. Պայմանավորված առաջիկա տարիներին ծրագրի իրականացման արդյունքներով՝ հնարավոր է, որ լրամշակվեն այս բաժնում և ծրագրում արված հիմնական ենթադրությունները: Մանրաձկան տնտեսության ընդլայնումը պայմանավորված կլինի փաստացի ձկան աճի տեմպերից և ծրագրի փաստացի արդյունքներից:

128. **Լճում տեղակայվող տնտեսություններ:** Ծրագրով նախատեսվում է մանրաձկից ապրանքային ձկան ստացումն իրականացնել լճում տեղակայված տնտեսություններում: Առաջին տնտեսությունը կհիմնվի «Սևան Ակվա» ՓԲԸ-ի կողմից 2016 թվականի ապրիլ-մայիս ամիսներին, երբ նախատեսվում է «Սևանի իշխան» ՓԲԸ-ից մանրաձկան առաջին խմբաքանակի ձեռքբերումը: Այն կհանդիսանա մոդելային տնտեսություն, որը հնարավորություն կտա գնահատել այդպիսի տնտեսությունների փաստացի ազդեցությունը լճի էկոհամակարգի վրա: Այսպիսի տնտեսության առկայությունը հնարավորություն կտա նաև առավել ճշգրիտ գնահատել ձկնաբանական, արտադրական և տնտեսագիտական ցուցանիշները, փորձարկել ծրագրով նախատեսված՝ մանրաձկան գործարան-լճում տեղակայվող տնտեսություններ – վերամշակման գործարան արժեշղթան, ինչպես նաև գնահատել վերջիններիս համագործակցությունը հիմնադրամի հետ և անհրաժեշտության դեպքում կատարել շտկումներ նախատեսված մեխանիզմներում:

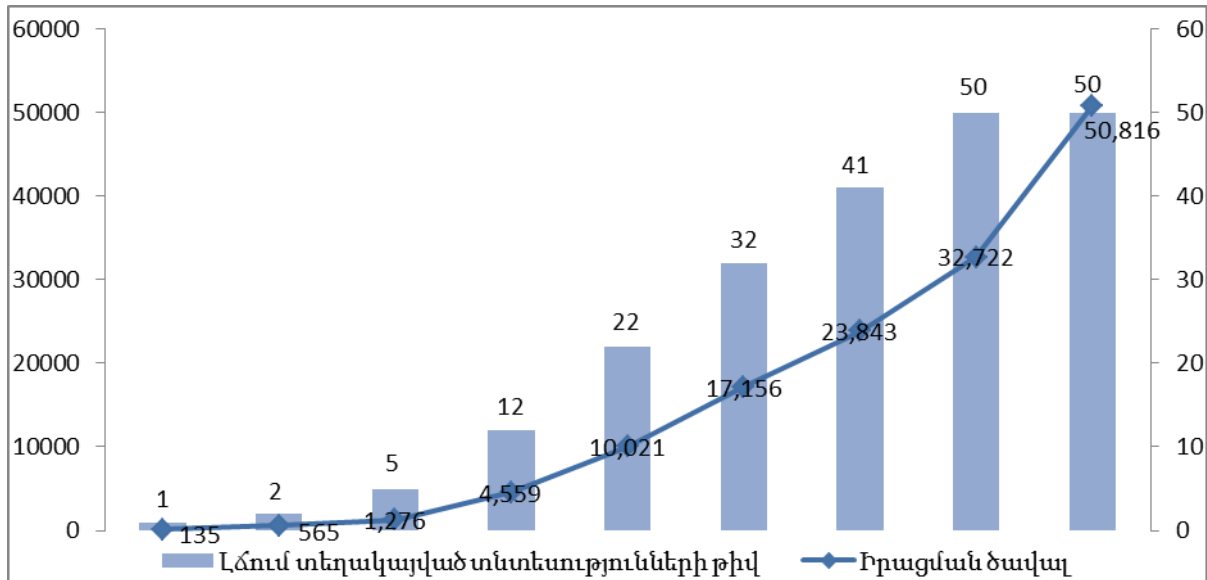
129. Լճում տեղակայված տնտեսություններն իրենցից ներկայացնում են բարձր խտությամբ պոլիէթիլենային խողովակներից և նեյլոնե ցանցերից պատրաստված ցանցավանդակներ, որոնք կխարսխվեն լճում: Մոդելային տնտեսությունը բաղկացած կլինի 5,888 մ² ընդհանուր մակերեսով, մոտ 85 մ³ ընդհանուր ծավալով 12 ցանցավանդակից: Յուրաքանչյուր տնտեսություն կունենա մոտ 660 տոննա հզորություն և մոտ 1000 տոննա արտադրողականություն: Մինչև 2024 թվականը նախատեսվում է լճում տեղակայել 50 այդպիսի տնտեսություն: Պլանավորվում է մանրաձկան տնտեսությունից մանրաձուկ ձեռք բերել տարեկան 2 անգամ՝ ապրիլ-մայիս և սեպտեմբեր-հոկտեմբեր ամիսներին: Այս որոշումը հիմնված է Սևանի իշխանի ենթատեսակների ձվադրման ժամանակաշրջանների (Գեղարքունի իշխան՝ աշուն-ձմեռ, Ամառային իշխան՝ գարուն-ամառ), ինչպես նաև մանրաձուկը լիճ տեղափոխելու համար ջրի օպտիմալ ջերմաստիճանի տվյալների վրա: Ապրանքային քաշի հասնելուց հետո ձուկը պլանավորվում է ամբողջությամբ իրացնել վերամշակման գործարանին, որտեղ էլ կընթանան ձկանի հետագա մթերման և վերամշակման գործընթացները:

130. Հաշվարկների հիմքում դրված են հետևյալ ենթադրությունները.

Ձկան կենսունակության գործակից		0.95
Ձկան քաշը 1մ3 ջրում	Կգ	8
Կերի փոխարկման գործակից (FCR)		1.0

131. Լճում տեղակայվող տնտեսությունների թիվը և ապրանքային ձկան իրացման ծավալները ըստ տարիների ներկայացված են ստորև բերված գծագրում:

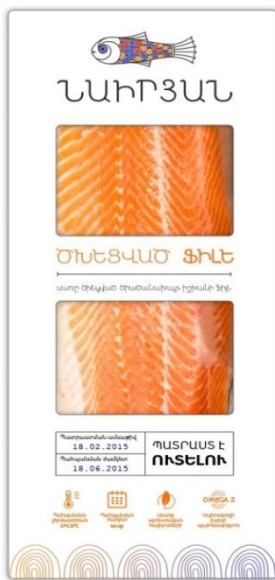
Գծագիր 2.2. Լճում տեղակայվող տնտեսությունների թիվը և ապրանքային ձկան իրացման ծավալները, տոննա

132. Ծրագրի ընթացքում նախատեսվող սելեկցիոն աշխատանքների արդյունքում հնարավոր է ձկան քաշաճի ցուցանիշների բարելավում, ինչի արդյունքում կբարձրանա տնտեսությունների արտադրողականությունը, իսկ դրանց քանակը համապատասխանաբար կնվազի՝ ապահովելով արտադրության նույն թիրախային ծավալը:

133. **Վերամշակման գործարան:** Համալիր ծրագրով Սևանի իշխանի արտադրության արժեչղթայի հաջորդ օղակը ձկան վերամշակման գործարանն է, որը նախատեսվում է շահագործման հանձնել 2016 թվականի սեպտեմբեր ամսին: Վերամշակման գործարանում կներդրվեն նորագույն տեխնոլոգիական լուծումներ և սարքավորումներ, ինչը հնարավորություն կտա ստանալ բարձր որակի արտադրանք: Գործարանում կիրականացվի ձկան մաքրում, պաղեցում, խորը սառեցում, ծխեցում, ֆիլեավորում և պահածոյացում: Վերամշակման գործարանը կմթերի լճում տեղակայված տնտեսություններում արտադրված ողջ ձուկը: Նախատեսվում է վերամշակված ձուկը իրացնել, ինչպես Հայաստանի տարածքում, այնպես էլ՝ արտերկրում՝ հանգեցնելով ձկնամթերքի ՀՀ արտահանման ծավալների զգալի աճի: Տարեցտարի աճող ծավալների անխափան իրացումը ապահովելու համար անհրաժեշտ է կիրառել լավ մշակված մարքեթինգային ռազմավարություն: Կենտրոնացված մոտեցումը թույլ կտա միջազգային շուկայում ներկայանալ միասնական «Սևանի իշխան» ապրանքանիշի ներքո: Հաշվի առնելով այն

հանգամանքը, որ լճում տեղակայվող տնտեսություններից առաջին հինգ տարիներին ստացվելու է համեմատաբար քիչ քանակությամբ ձկնամթերք, վերամշակման գործարանի լրիվ բեռնվածությունն ապահովելու նպատակով նախատեսվում է վերամշակել նաև այլ տնտեսություններից ձեռքբերված ծիածանափայլ իշխան և թառափ, որը կներկայացվի առանձին “Նաիրյան” ապրանքանիշով: Ենթադրվում է, որ հետագա տարիներին այս ձկնամթերքի սպառման տենդենցներին համապատասխան՝ այս ձկնատեսակների վերամշակումն ու վաճառքը կարող է շարունակական լինել:

134. Վերամշակման գործարանի տարեկան արտադրական հզորությունը գնահատվում է մոտ 4000 տոննա: Հետագա տարիների ընթացքում նախատեսվում է սարքավորումների համալրում, ինչը կմեծացնի վերամշակման գործարանի

հզորությունը մինչև 12-15 հազար տոննա:

135. Ծրագրի իրականացման ընթացքում աշխատանքներ են տարվել նաև ձկնամթերքի իրացման խթանման ուղղությամբ: «Սևանի իշխան» ՓԲԸ-ի մարքեթինգային ռազմավարությունից ելնելով՝ 2015 թվականի դեկտեմբերին ընկերության կողմից բացվեց «Պեպո» ձկան տունը, որը ձկնամթերքի մասնագիտացված խանութ-խորտկարան է: Վերջինս հնարավորություն է տալիս ոչ միայն «Սևանի իշխան» ՓԲԸ-ի արտադրանքը ներկայացնել շուկայում, այլ նաև ստանալ տեղեկատվություն շուկայում առկա պահանջարկի և հիմնական միտումների վերաբերյալ:

136. Սևանի իշխանի արտադրության կազմակերպման համար անհրաժեշտ կերը կներմուծվի կեր արտադրող միջազգային առաջատար ընկերությունների կողմից: Այնուամենայնիվ, գնահատվում է, որ ծրագրի շրջանակներում 10,000 տոննա և ավելի ձկան արտադրության պարագայում տնտեսապես արդյունավետ կլինի Հայաստանում հիմնել ձկան կերի արտադրություն: Սա իր հերթին հնարավորություն կտա՝ զարգացնելու ձկան կերի արտադրության մեջ օգտագործվող գյուղատնտեսական մշակաբույսերի արտադրությունը, քանի որ կերի բաղադրության 60-70 տոկոսը տարբեր գյուղատնտեսական մշակաբույսեր են: Հաշվի առնելով, որ աշխարհում ձկան կերի արտադրությունը իրականացվում է մի քանի խոշոր ընկերությունների կողմից և այն պահանջում է լայնածավալ գիտահետազոտական աշխատանքներ՝ պլանավորվում է կերի արտադրությունը հիմնել արտասահմանյան առաջատար ձկան կեր արտադրող ընկերությունների հետ համատեղ:

137. Միևնույն ժամանակ, նախատեսվում է Սևանի ձկնամթերքի սերտիֆիկացման գործընթացն իրականացնել միջազգային ճանաչում ունեցող ընկերության միջոցով: Ներկայումս աշխատանքներ են կատարվում IMS (Integrated Management Solutions) ընկերության հետ համապատասխան ստանդարտների ներդրման ուղղությամբ: Տվյալ ընկերությունն ունի մի շարք միջազգային ստանդարտների համալիր ներդրման հաջողված փորձ Հայաստանում և Հայաստանի տարածքից դուրս: Խորհրդատվական փուլի ավարտից հետո հաջորդ քայլը լինելու է միջազգային սերտիֆիկացման մարմնի կողմից սերտիֆիկացման գործընթացի կազմակերպումը: Նախատեսվում է 2016 թվականից

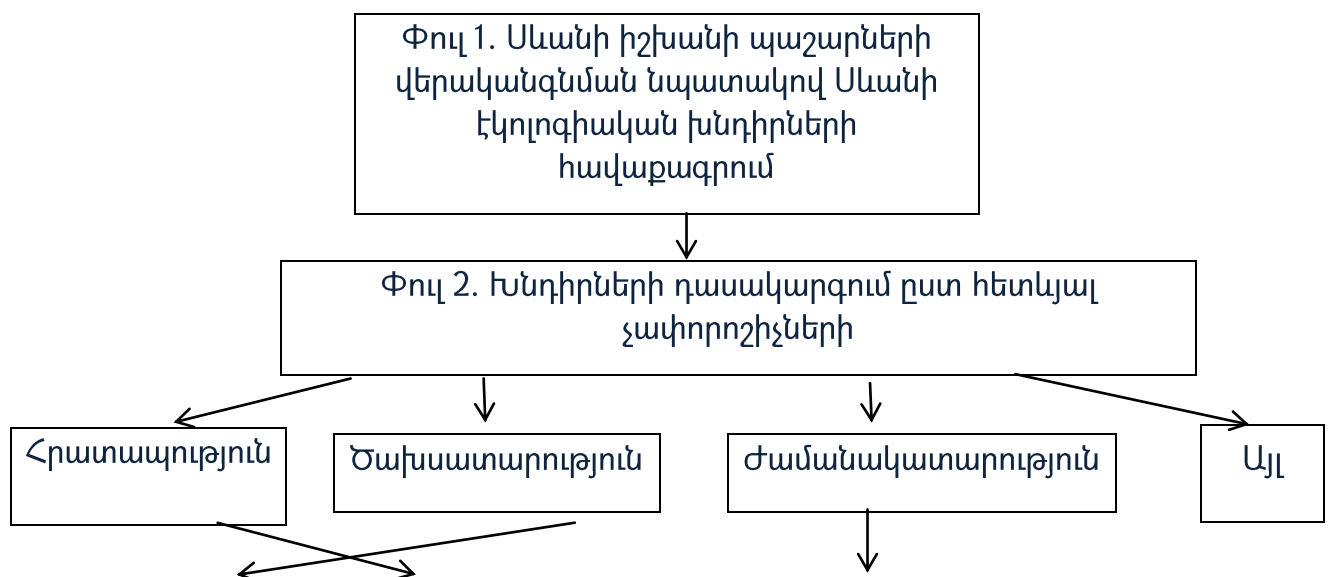
ներդնել ISO 9001, OHSAS 18000 և ISO 22000 ստանդարտները, իսկ 2017թվականին՝ բնապահպանական ISO 14000 ստանդարտը:

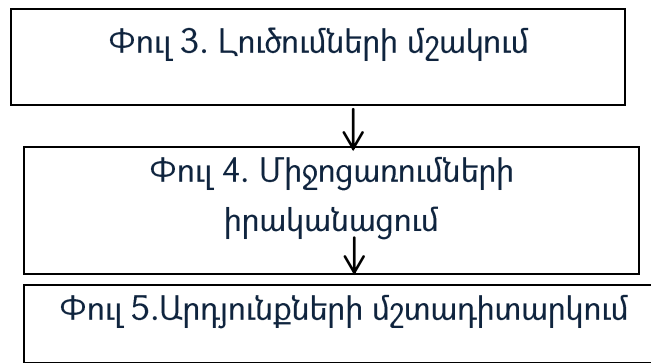
138. Ծրագրի շրջանակներում իրականացվում են նաև գենետիկական հետազոտություններ, սելեկցիոն աշխատանքներ, աշխատանքներ ուղղված հիվանդությունների կանխարգելմանը, ախտորոշմանը, բուժմանը և այլն: Նշված աշխատանքների կատարման նպատակն է Սևանա լիճ բաց թողնել առողջ մանրածուկ և, հետևաբար, լճում ունենալ նվազակույն անկում, ինչպես նաև ստանալ բարձրորակ ապրանքային ձուկ, որը մրցունակ կլինի ձկնամթերքի միջազգային շուկայում,:

2.2. Համալիր ծրագրի բնապահպանական բաղադրիչի նկարագիրը

139. Ներկայումս էկոլոգիական տեսանկյունից Սևանա լիճը գտնվում է ոչ կայուն վիճակում, ինչն առաջ է բերում որոշակի խնդիրներ: Այս հանգամանքը պահանջում է խնդիրների ծագման և զարգացման պայմանների ավելի մանրամասն ուսումնասիրություն: Այդ նպատակով Հիմնադրամը, ելնելով իշխանի պաշարների վերականգնման տրամաբանությունից, 2015 թվականին սկսել է Սևանի էկոլոգիական խնդիրների գույքագրման աշխատանքներ: Աշխատանքներն արդյունավետ իրականացնելու նպատակով հիմնադրամը համագործակցում է Սևանի հիմնախնդիրներով զբաղվող հիմնական կառույցների հետ՝ ՀՀ ԲՆ Սևան ազգային պարկի, Շրջակա միջավայրի վրա ներգործության մոնիթորինգի կենտրոնի, Հիդրոերկրաբանական մոնիթորինգի կենտրոնի, Հիդրոօդերևութաբանության և մոնիթորինգի պետական ծառայության, ՀՀ ԳԱԱ Հիդրոէկոլոգիայի և Ձկնաբանության կենտրոնի, ՀՀ ԳԱԱ էկոլոգոնոոսֆերային հետազոտությունների կենտրոնի, ինչպես նաև Երկրաբանական գիտությունների ինստիտուտի հետ: Սևանի իշխանի պաշարների վերականգնման նպատակով հիմնադրամի կողմից Սևանա լճի և նրա ավազանի էկոլոգիական խնդիրների հավաքագրման, դասակարգման, լուծումների մշակման աշխատանքներն իրականացվում են համաձայն ներկայացված սխեմայի և կկրեն շարունակական բնույթ:

Գործառույթների հերթականության սխեմա

140. **Փուլ 1. Սևանի իշխանի պաշարների վերականգնման նպատակով Սևանի էկոլոգիական խնդիրների հավաքագրում:** 2015թ-ի մարտ ամսից մեկնարկել է «Սևանա լճի և նրա ջրհավաք ավազանի գետերի առկա էկոլոգիական խնդիրների գույքագրման» աշխատանքների առաջին փուլը՝ Սևանա լճի էկոլոգիական խնդիրների հավաքագրումը:

141. Հիմնադրամի կողմից հավաքագրվել են Սևանա լճի և նրա ջրհավաք ավազանի գետերի ուսումնասիրություններով զբաղվող հիմնական կառույցների կողմից տրամադրված նյութերը, ինչպես նաև Սևանա լճի և նրա ջրհավաք ավազանի գետերի, նաև ձկնապաշարների վերականգնման վերաբերյալ տեղեկատվություն այլ աղբյուրներից (համացանց, տպագրված մի շարք հոդվածներ, զեկույցներ և այլն): Կատարվել են նաև միջազգային փորձի ուսումնասիրման աշխատանքներ՝ ուղղված աշխարհում քաղցրահամ լճերի աղտոտվածության ու ձկնաբուծության խնդիրների ուսումնասիրմանը: Արդյունքում առանձնացվել են այն լճերը, որոնք ունեն նմանատիպ խնդիրներ և դրանց լուծման դրական փորձը: Կատարվել է նախնական ուսումնասիրություն, սակայն հետագայում նախատեսվում է կատարել այդ լճերի խնդիրների ու լուծման եղանակների ավելի մանրակրկիտ վերլուծություն՝ նպատակ դնելով այդ դրական փորձը կիրառել Սևանա լճի խնդիրների լուծումների մշակման գործընթացում:

142. Ուսումնասիրված գրականությունից վերհանվել են Սևանա լճին և նրա ջրհավաք ավազանի գետերին առնչվող խնդիրները՝ հետևյալ հիմնական ուղղություններով.

- Սևանա լճին առնչվող խնդիրներ,
 - Սևանա լճում երկրաբանական առանձնահատկություններով պայմանավորված ջրի որակի խնդիրներ (բնածին խնդիրներ),
 - Մարդածին (տեխնածին) ազդեցությամբ պայմանավորված լճի էկոհամակարգի խախտմանն առնչվող խնդիրներ,
 - Սևանա լճի ձկնաբանությանն առնչվող խնդիրներ,
 - Սևանա լճին առնչվող տեխնիկական խնդիրներ,
- Սևանա լճի ջրհավաք ավազանի գետերին առնչվող խնդիրներ ըստ ջրաքիմիական, մանրէաբանական, ջրակենսաբանական, ջրաֆիզիկական ցուցանիշների և մարդածին գործոնների,
- Իշխանի պաշարների համալրմանն առնչվող խնդիրներ:

143. Հաշվի առնելով Սևանա լճին և նրա ջրհավաք ավազանին առնչվող խնդիրների բազմաբնույթ լինելը, որոնք պահանջում են տարիների գիտական հետևողական

ուսումնասիրություններ՝ նշված աշխատանքները (խնդիրների հավաքագրում) կարող են հետագայում ենթարկվել լրամշակման:

144. *Արդյունքը:* Աշխատանքների ամփոփման արդյունքում ձեռք են բերվել հստակ գիտելիքներ և ստեղծվել է արդյունքների բազա, ինչը թույլ կտա համալիր պատկերացում ունենալ Սևանա լճի ավազանի էկոլոգիական վիճակի մասին:

145. Հիմնադրամի կողմից կազմվել է Սևանա լճի և նրա ջրհավաք ավազանի էկոլոգիական ընդհանուր խնդիրների ամբողջական ցանկ՝ շուրջ 140 խնդիր:

146. **Փուլ 2. Խնդիրների դասակարգում՝ ըստ չափորոշիչների:** 2015 թվականի սեպտեմբեր ամսից մեկնարկել է «Սևանա լճի և նրա ջրհավաք ավազանի գետերի առկա էկոլոգիական խնդիրների գույքագրման» աշխատանքների երկրորդ փուլը՝ հավաքագրված խնդիրների դասակարգման աշխատանքները, որը ավարտին է հասցվել 2015 թվականի դեկտեմբերին:

147. *Արդյունքը:* Արդյունքում ստեղծվել է համապատասխան խմբերի խնդիրների ցանկ, ինչը թույլ կտա խնդիրների լուծմանն ուղղված բնապահպանական միջոցառումներն իրականացնել համակարգված ձևով և նպատակային:

148. **Փուլ 3. Լուծումների մշակում:** Վերլուծել խնդիրները՝ նրանց բարդության, լուծման հնարավոր եղանակների, լուծումների կատարման իրատեսության տեսանկյուններից: Գնահատել խնդիրներին վերաբերող և լուծումների համար անհրաժեշտ տեղեկատվության առկայությունը: Անհրաժեշտ տեղեկատվության բացակայության դեպքում՝ կատարել ուսումնասիրություններ և մշակել լուծումներ: Սույն աշխատանքը կարող է իրականացվել Հիմնադրամի, Մոնիթորինգի խորհրդի կամ պայմանագրային հիմունքներով այլ կազմակերպության կողմից:

149. *Ակնկալվող արդյունքը:* Արդյունքում կմշակվեն լուծումներ (ծրագրեր), որոնք հիմք կհանդիսանան Սևանա լճի աղտոտվածության նվազեցման և էկոհամակարգի վերականգնմանն ուղղված միջոցառումների համար, ինչը և կնպաստի Սևանի իշխանի պաշարների վերականգնման խնդրի լուծմանը և լճի էկոլոգիական վիճակի բարելավմանը:

150. **Փուլ 4. Միջոցառումների իրականացում:** Հաշվի առնելով մշակված լուծումները (ծրագրերը), կիրականացվեն միջոցառումներ՝ ուղղված Սևանի իշխանի պաշարների վերականգնմանը, ինչպես նաև Սևանա լճի և ավազանի բնապահպանական խնդիրների լուծմանը:

151. *Ակնկալվող արդյունքը:* Արդյունքում իրականացված միջոցառումները կնպաստեն Սևանա լճի աղտոտվածության նվազեցմանը և էկոհամակարգի վերականգնմանը, ինչպես նաև Սևանի իշխանի բնական վերարտադրության պայմանների ստեղծմանը:

152. **Փուլ 5. Արդյունքների մշտադիտարկում:** Այս փուլում կգնահատվեն կատարված աշխատանքները և ստացված արդյունքները:

153. *Ակնկալվող արդյունքը:* Արդյունքների մշտադիտարկումը իրականացված ծրագրերի արդյունավետության գնահատման և շարունակականության հնարավորություն է ստեղծում:

154. Համալիր ծրագրի բնապահպանական մոնիթորինգն իրականացնելու նպատակով ստեղծվել է տեղական մասնագիտացված կազմակերպություններից բաղկացած

մոնիթորինգի անկախ խորհուրդ, որն իրականացնելու է Սևանա լճի էկոլոգիական վիճակի գնահատման և մշտադիտարկման աշխատանքներ: Խորհրդի որոշումները կկայացվեն կոլեգիալ, ինչը հնարավորություն կտա ապահովելու վերջինիս եզրակացությունների առավելագույն գիտական և մասնագիտական անկախությունը: Մոնիթորինգի խորհրդի եզրակացությունները հիմք կծառայեն նաև ծրագրի պետական բնապահպանական վերահսկողության համար, այն կլինի հիմնական հարթակ շահագրգիռ կողմերի հետ ծրագրի բնապահպանական խնդիրների քննարկման համար: Մոնիթորինգի խորհուրդը յուրաքանչյուր տարի կամփոփի նախորդ տարիներին լճում տեղակայված տնտեսությունների՝ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության մոնիթորինգի արդյունքները, ինչի հիման վրա կսահմանվեն հաջորդ տարվա համար լճում ցանցավանդակների տեղադրման թույլատրելի քանակները:

155. Մոնիթորինգի խորհրդի համար կսահմանվեն հետևյալ գործառույթները՝

- Սևանա լճի ներկայիս էկոլոգիական վիճակի գնահատման, կանխատեսումների և հնարավոր սցենարների մասին հաշվետվությունների պատրաստում,
 - Շրջակա միջավայրի վրա «Սևան Ակվա» ՓԲԸ ազդեցության ուսումնասիրություն և ազդեցության գնահատում, էկոլոգիական ռիսկերի գնահատում և հաշվետվության պատրաստում,
 - Լճի ասիմիլացիոն պոտենցիալի գնահատման (ըստ Ֆոսֆորի, ազոտի և ածխածնի) հաշվետվության պատրաստում,
 - Առաջարկություններ՝ լճի ջրավազանում իշխանի աճեցման համար ցանցավանդակների տեսակների, չափերի, քանակների և տեղաբաշխման վերաբերյալ,
 - Շրջակա միջավայրի և կենսաբազմազանության կառավարման պլանի մշակում (EBMP): Այդ թվում՝ Սևանա լճի էկոհամակարգի վրա ցանցային ձկնաբուծության ազդեցության նվազեցմանն ուղղված միջոցառումների մշակում, ինչպես նաև ցանցավանդակային ձկնաբուծության հնարավոր առավելագույն ծավալների աճեցման (ավազանի տրոֆիկ կարգավիճակի պահպանմամբ) վերաբերյալ հաշվարկների և եզրահանգումների կատարում,
 - Լճի էկոհամակարգի վրա ծրագրի ընթացիկ ազդեցության մոնիթորինգ,
 - «Սևան Ակվա» ՓԲԸ կողմից արտանետումների սահմանային քանակի վերաբերյալ առաջարկությունների պատրաստում,
 - Հիմնադրամի կողմից ֆինանսավորվող բնապահպանական միջոցառումների վերաբերյալ առաջարկությունների ներկայացում,
 - Համալիր ծրագրի խնդիրներից բխող այլ գործառույթների իրականացում:
- Մոնիթորինգի խորհուրդը բաղկացած կլինի մինչև 7 (յոթ) անդամներից:
 - Մոնիթորինգի խորհրդի կազմը կհաստատվի Սևանի իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման հիմնադրամի հոգաբարձուների խորհուրդի կողմից:
 - Մոնիթորինգի խորհրդի անդամների ընտրությունը և ներգրավումը կկատարվի երկու փուլով՝ առաջին փուլում կհամալրվեն Մոնիթորինգի խորհրդի այն

անդամները, որոնք Սևանի հիմնախնդիրներով զբաղվող հիմնական ինստիտուցիոնալ կառույցների ներկայացուցիչներն են, այն է՝

- ✓ ՀՀ ԳԱԱ Կենդանաբանության և Հիդրոէկոլոգիայի Գիտական Կենտրոն
- ✓ ՀՀ ԳԱԱ էկոլոգոնոսֆերային հետազոտությունների կենտրոն
- ✓ ՀՀ ԲՆ Շրջակա միջավայրի վրա ներգործության մոնիթորինգի կենտրոն
- ✓ ՀՀ ԲՆ Սևան ազգային ՊՈԱԿ

156. Երկրորդ Փուլում Մոնիթորինգի խորհրդի նիստի ընթացքում խորհրդի ընտրված անդամները կներկայացնեն մյուս անդամների թեկնածությունը:

Գլուխ 3. Սևանի իշխանի արտադրության և իրացման գործընթացում ներգրավված կառույցները և դրանց գործառույթները

157. Ծրագրի համալիր իրականացումը պահանջում է ինչպես գոյություն ունեցող, այնպես էլ նոր ստեղծվող մի շարք կառույցների կոորդինացված աշխատանք, ինչը ծրագրի հաջողության կարևորագույն պայմաններից է: Սևանա լճում իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման ծրագրի կառավարման համակարգը տրված է կից ներկայացվող սխեմայով:

3.1. Հայաստանի Հանրապետության կառավարություն

158. Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը՝

- քննարկում է ծրագիրը և տալիս հավանություն;
- ծրագրի ֆինանսավորման համար պետբյուջեից հիմնադրամին հատկացնում է ֆինանսական միջոցներ;
- տրամադրում է Սևանա լճի բնական ռեսուրսի կառավարման իրավունք;
- իր լիազորությունների շրջանակներում իրականացնում է ծրագրի իրականացմանն ուղղված այլ գործառույթներ:

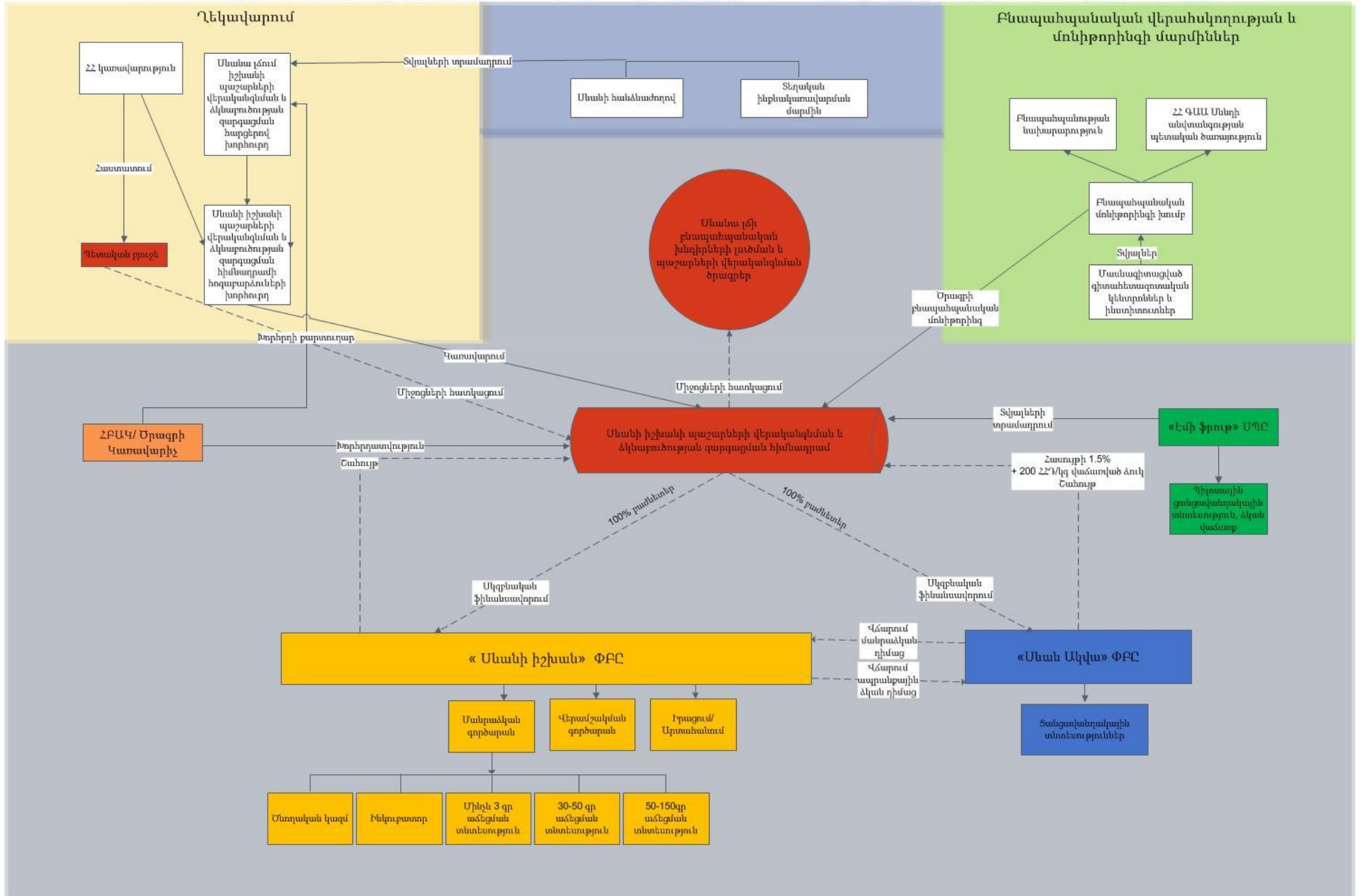
3.2. Սևանա լճում իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման հարցերով խորհուրդ

159. Ծրագրի արդյունավետ ընթացքն ապահովելու նպատակով Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի 2013 թվականի հոկտեմբերի 21-ի N ՆԿ-180-Ն կարգադրությամբ ստեղծվել է Սևանի իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման հարցերով խորհուրդ (այսուհետ՝ խորհուրդ), որն իրականացնում է ծրագրով նախատեսված միջոցառումների աշխատանքների կոորդինացումը և դրանց նկատմամբ մշտադիտարկումները: Նշված կարգադրության համաձայն խորհրդի քարտուղարի գործառույթներն իրականացնում է «Հայկական բերքի առաջնիման կենտրոն» ՓԲԸ ներկայացուցիչը:

160. Խորհրդի հիմնական գործառնություններն են՝

- մշակել համապատասխան առաջարկություններ ծրագրի հիմնախնդիրների լուծման համար;
- իրականացնել ծրագրի կատարողական ցուցանիշների մշտադիտարկում և ծրագրի հետագա ընթացքի վերաբերյալ առաջարկություններ ներկայացնել լիազորված մարմիններին;
- առաջարկություններ ներկայացնել ծրագրի իրականացման համար անհրաժեշտ ներդրումների ուղղությունների վերաբերյալ;
- առաջարկություններ ներկայացնել ծրագրի շրջանակներում գնային քաղաքականության (մանրածուկ, վաճառվող ձուկ և այլն) վերաբերյալ;
- իրականացնել մասնագիտական հետազոտություններ և տալ եզրակացություններ;
- իր իրավասությունների շրջանակներում կազմակերպել այլ քննարկումներ:

Մևանա լճում իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման համալիր ծրագրի կառավարման համակարգ և արժեզրոյ

3.3. ՀՀ բնապահպանության նախարարություն և «Սևան» ազգային պարկ

161. Բնապահպանության նախարարության և «Սևան» ազգային պարկի կողմից իրականացվում են հետևյալ գործառույթները.

- Սևանա լիճ մանրածկան բացթողումների համակարգում;
- Սևանա լճում ձկնորսության վերահսկողություն;
- համագործակցություն մայրական վտառի ձևավորման և սելեկցիոն աշխատանքներում;
- Սևանի իշխանի բնական վերարտադրության պայմանների ստեղծում և վերահսկողություն;
- Ծրագրի շրջանակներում կառավարման իրավունքով Սևանա լճում ջրային տարածքների տրամադրում;
- Սևանա լճի տարածքում ձկնաբուծական տնտեսությունների սահմանային թույլատրելի արտանետումների նորմատիվների հաստատում:

3.4. Պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ

162. Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն իրենց լիազորությունների շրջանակներում աջակցում են ծրագրի իրականացմանը:

3.5. Սևանա լճի հինահարցերի հանձնաժողով

163. Սևանա լճի հիմնահարցերի հանձնաժողովը՝

- սահմանում է Սևանա լճի բնապահպանական միջոցառումները;
- ներկայացնում է առաջարկություններ Սևանա լճի էկոլոգիական գոտիներում բնօգտագործման և բնական միջավայրի պահպանությանն ուղղված համապատասխան ռեժիմների իրականացման, ինչպես նաև Սևանա լճի ավազանում էկոհամակարգի վրա վնասակար ազդեցություն ունեցող տնտեսական գործունեության վերահսկման խնդիրների վերաբերյալ;
- ներկայացնում է առաջարկություններ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից սահմանված ձկան պաշարների պահպանման ու վերարտադրության, ինչպես նաև դրանց արդյունագործական որսի քանակների և ձևերի կարգը պահպանելու ուղղությամբ միջոցներ ձեռնարկելու վերաբերյալ;
- իրականացնում է մասնագիտական հետազոտություններ և տալիս եզրակացություններ;
- ուսումնասիրությունների և հետազոտությունների արդյունքների հիման վրա մշակում է և լիազորված մարմիններին է ներկայացնում համապատասխան առաջարկություններ;

- կազմակերպում է իր իրավասությունների շրջանակներում գտնվող հարցերի հասարակական քննարկումներ:

3.6. Սևանի իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման հիմնադրամ

164. Ծրագիրը համակարգող մարմինը Սևանի իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման հիմնադրամն է, որը ֆինանսավորում է ծրագրի իրականացման համար անհրաժեշտ ներդրումները և Սևանա լճի բնապահպանական խնդիրների լուծման համար իրականացվող միջոցառումները: Հիմնադրամի միջոցները ձևավորվում են պետության կողմից այդ նպատակով հատկացված միջոցներից, «Սևան Ակվա» ՓԲԸ կողմից յուրաքանչյուր մեկ կիլոգրամ ձկան իրացման դիմաց վճարվող 200 դրամներից ու տարեկան հասույթի 1.5%-ի չափով վճարվող միջոցներից, ինչպես նաև «Սևանի իշխան» ՓԲԸ և «Սևան Ակվա» ՓԲԸ գործունեության արդյունքում ձևավորված շահույթի մասհանումներից:

165. Հիմնադրամի նպատակն է.

1. Սևանա լճում իշխանի պաշարների վերականգնումը;
2. Սևանա լճի հիմնախնդիրների լուծմանն աջակցությունը:

166. Իր նպատակների իրականացման համար հիմնադրամի գործունեությունը կուղղվի՝

- Սևանի իշխանի բնական վերարտադրության պայմանների ապահովմանն ուղղված ծրագրերի ֆինանսավորմանը և/կամ ֆինանսական աջակցության տրամադրմանը
- Սևանա լճի բնապահպանական խնդիրների լուծմանն ուղղված ծրագրերի ֆինանսավորմանը և/կամ ֆինանսական աջակցության տրամադրմանը
- կանոնադրական նպատակների իրականացման համար տնտեսական ընկերությունների հիմնմանը, այդ ընկերությունների ֆինանսավորմանը և/կամ ֆինանսական աջակցության տրամադրմանը, ընկերությունների բաժնետոմսերի և բաժնեմասերի կառավարմանը, այդ բաժնետոմսերը և բաժնեմասերը կառավարման հանձնմանն ու տնօրինմանը,
- գիտահետազոտական, գիտաարտադրական ու տեխնոլոգիաների զարգացման ծրագրերի ֆինանսավորմանը և/կամ ֆինանսական աջակցության տրամադրմանը,
- պետական պարտատոմսերում և/կամ այլ ֆինանսական գործիքներում ազատ միջոցների ներդրմամբ եկամուտի ստացմանը,
- Հիմնադրամի նպատակներին ուղղված այլ գործունեության իրականացմանը:

3.7. Ծրագրի կառավարիչ

167. Ծրագրի կառավարիչն է «Հայկական բերքի առաջնդման կենտրոն» ՓԲԸ-ն: Ծրագրի կառավարչի կառավարման գործառույթները նախատեսվում է ավարտել 2018 թվականին:

Ծրագրի կառավարչի հիմնական գործառույթներն են՝

- մշակել ծրագրի կատարողական ցուցանիշները, դրանց մշտադիտարկման կարգի նախագիծը, սահմանված պարբերականությամբ գնահատել ծրագրի ընթացիկ

արդյունքները և հետագա ընթացքի վերաբերյալ առաջարկությունները ներկայացնել հիմնադրամին,

- առաջարկություններ մշակել ծրագրի իրականացման համար անհրաժեշտ ներդրումների ուղղությունների վերաբերյալ և ներկայացնել հիմնադրամին,
- առաջարկություններ ներկայացնել հիմնադրամին ծրագրի շրջանակներում թողարկված արտադրանքի (մանրածուկ, ապրանքային ծուկ, ձկնամթերք և այլն) ինքնարժեքի և գնի վերաբերյալ,
- մշակել համապատասխան առաջարկություններ ծրագրի արդյունավետ զարգացման և հիմնախնդիրների լուծման համար և ներկայացնել հիմնադրամին,
- օժանդակել Սևանի իշխանի արտադրության և իրացման արժեշտթայում ու դրանց օժանդակող ճյուղերում ներդրումների ներգրավմանը,
- ուսումնասիրել ձկնաբուծության համալիր զարգացման տեխնիկական, ինժեներական, գիտական նորամուծությունները, դրանց ներդրման լավագույն միջազգային փորձը, գնահատել նորամուծությունների տեղայնացման հնարավորությունները, ներկայացնել առաջարկություններ շահագրգիռ կողմերին,
- հիմնադրամին մատուցել իրավաբանական և խորհրդատվական այլ ծառայություններ:

3.8. «Սևանի իշխան» ՓԲԸ

168. «Սևանի իշխան» ՓԲԸ-ն իր կազմում ներառում է մանրածկան տնտեսությունը և վերամշակման գործարանը: Ծրագրի շրջանակներում ընկերությունն իրականացնում է հետևյալ գործառնությունները.

- Սևանի իշխանի ծնողական կազմի ձևավորում և պահպանում,
- մանրածկան արտադրության կազմակերպում, մանրածկան մատակարարում լճում տեղակայվող տնտեսություններին,
- ձկների տեսակավորում
- ձկների վերամշակում;
- արտադրանքի որակի և անվտանգության և սերտիֆիկացման գործընթացի կազմակերպում,
- ձկնամթերքի իրացում, արտադրանքի մրցունակության բաժրացում, ապրանքի առաջնորդում արտասահմանյան մասնագիտացված ընկերությունների և արտաքին շուկայում ներկայացուցչությունների միջոցով:

169. Ձկնաբուծության զարգացման գիտական ապահովման նպատակով «Սևանի իշխան» ՓԲԸ կազմում կհիմնվի գիտահետազոտական և փորձարկման լաբորատորիա: Ուսումնասիրությունների և փորձարկումների համար բազա կհանդիսանան Սևանի իշխանի արտադրության համար ծրագրով նախատեսված արժեշտթայի օղակները:

3.9. «Սևան Ակվա» ՓԲԸ

170. Համալիր ծրագրի համաձայն մանրաձկից ապրանքային ձկան ստացումը կկազմակերպվի «Սևան Ակվա» ՓԲԸ կողմից, որի համար նախատեսվում են հետևյալ հիմնական գործառույթները՝

1. սահմանված արտադրական պլանի համաձայն մանրաձկան ձեռքբերում, բուծում մինչև ապրանքային քաշի հասնելը և իրացում վերամշակման գործարանին;
2. լճում իշխանի պաշարների վերականգնման նպատակով հասույթի 1.5 տոկոսի տրամադրում հիմնադրամին;
3. լճի հիմնախնդիրների լուծման նպատակով յուրաքանչյուր վաճառված կիլոգրամ ձկան հաշվով 200 ՀՀ դրամի տրամադրում հիմնադրամին:

Գլուխ 4. Ծրագրից ակնկալվող արդյունքները

4.1. Ծրագրի ֆինանսական արդյունքները

4.1.1. Անհրաժեշտ ներդրումները

171. Համալիր ծրագրի իրականացման համար անհրաժեշտ ներդրումների չափը կազմում է մոտ 50 մլրդ դրամ, որից մոտ 21 մլրդ դրամը կտրամադրվի «Սևանի իշխան» ՓԲԸ-ին մանրածկան տնտեսության ու վերամշակման գործարանի կառուցման, իսկ 29 մլրդ դրամը «Սևան Ակվա» ՓԲԸ-ին՝ լճում տնտեսությունների տեղակայման և մեկնարկային ընթացիկ ծախսերը ծածկելու համար: 2013-2015 թվականների ընթացքում պետական բյուջեից ծրագրի իրականացման համար արդեն հատկացվել է 4 մլրդ դրամ:

172. Համալիր ծրագիրն, ըստ էության, կիրականացվի երկու փուլով: Առաջինը մեկնարկային փուլն է, որով նախատեսվում է ձկան արտադրության արժեզրթայի նշված օղակների հիմնադրման և գործունեության կազմակերպման համար անհրաժեշտ շրջանառու միջոցների ֆինանսավորումն իրականացնել մեծ մասամբ պետական բյուջեի միջոցներից: Այս փուլում ներդրումները կկազմեն մոտ 15 մլրդ դրամ, որից 9.1 մլրդ դրամը՝ պետբյուջեից, 4 մլրդ դրամը՝ վարկային միջոցներից, իսկ մոտ 2 մլրդ դրամը՝ գործունեության ընթացքում ձևավորված ներքին միջոցներից: Առաջին փուլում հնարավոր կլինի ապահովել մոտ 10,000 տոննա Սևանի իշխանի արտադրություն, որից հետո ընկերությունները շուկայում կարող են լինել մրցունակ և հնարավորություն կունենան կազմակերպել կայուն արտադրություն: Երկրորդ փուլը ենթադրում է այդ օղակների հետագա ընդլայնում ու զարգացում, ինչն արդեն կապահովվի տնտեսությունների գործունեության արդյունքում ձևավորված ներքին ռեսուրսների, հիմնադրամի կողմից տրամադրվող փոխառությունների և ներգրավվող վարկային միջոցների հաշվին: Երկրորդ փուլի ներդրումների ընդհանուր ծավալը գնահատվում է 35 մլրդ դրամ:

4.1.2. Հիմնադրամի ֆինանսական միջոցների աղբյուրները

173. Հիմնադրամի մուտքերը հիմնականում ձևավորվում են լճում տեղակայվող տնտեսությունների կողմից իրացված ձկան յուրաքանչյուր կիլոգրամի դիմաց վճարվող 200-ական դրամներից, ապրանքային ձկան իրացումից ձևավորված հասույթի 1,5%-ի չափով վճարվող գումարներից, պետական բյուջեից ստացվող միջոցներից, ինչպես նաև ժամանակավոր ազատ դրամական միջոցների օգտագործումից ձևավորված տոկոսային եկամուտներից: Ծրագրի մեկնարկային փուլում հիմնադրամի միջոցների մի մասը (մոտ 2.6 մլրդ դրամ) որպես փոխառություն կուղղվի անհրաժեշտ ներդրումների ֆինանսավորմանը,

որոնք կվերադարձվեն 2021-2022 թվականների ընթացքում: Հիմնադրամի ֆինանսական միջոցների մուտքերն ըստ տարիների ներկայացված են ստորև բերված աղյուսակում:

Աղյուսակ 4.1. Հիմնադրամի ֆինանսական միջոցների աղբյուրները, մլն ՀՀ դրամ

Ֆինանսական միջոցների աղբյուրները	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Ընդամենը
Պետական ֆինանսավորում	1 000	2 000	1 000	3 100	2 000	-	-	-	-	-	-	-	9 100
Լճում տեղակայված տնտեսությունների կողմից ձկան արտադրության վճար (200 դրամ)	-	-	-	27	113	255	912	2 004	3 431	4 769	6 544	10 163	28 219
Լճում տեղակայված տնտեսությունների ձկան իրացումից ստացված հասույթի 1.5%	-	-	-	7	30	49	61	205	451	695	876	1 372	3 746
Տրված փոխառությունների վերադարձ	-	-	-	-	-	-	-	-	1 774	887	-	-	2 661
Այլ մուտքեր ²⁵	-	140	106	102	-	-	-	-	-	-	-	-	348
Ընդամենը	1 000	2 140	1 106	3 236	2 143	304	973	2 209	5 656	6 350	7 421	11 535	44 073

174. Պետական բյուջեից ստացվող 9,1 մլրդ դրամից 8,9 մլրդ դրամը կուղղվի «Սևանի իշխան» և «Սևան Ակվա» ՓԲԸ-ների ներդրումների ֆինանսավորմանը, իսկ 200 մլն դրամը՝ հիմնադրամի կողմից մոնիթորինգային աշխատանքներ իրականացնելուն:

4.1.1. «Սևանի իշխան» ՓԲԸ –ի ֆինանսական արդյունքները

175. Ծրագրի մեկնարկային մանրաձկան պահանջը բավարարելու և ապրանքային ձկան վերամշակման նպատակով 2016 թվականին շահագործման կհանձնվեն մանրաձկան տնտեսությունն ու վերամշակման գործարանը: Հետագա տարիներին մանրաձկան աճող պահանջարկը բավարարելու, ինչպես նաև ավելի մեծ ծավալներով ապրանքային ձկան վերամշակման նպատակով նախատեսվում է դրանց հզորությունների ավելացում և ընդլայնում:

²⁵ Ներառում է ժամանակավոր ազատ դրամական միջոցների օգտագործումից ձևավորված տոկոսային եկամուտները:

176. Ընդհանուր առմամբ, տնտեսությունների հիմնման և հետագա ընդլայնման համար «Սևանի իշխան» ՓԲԸ-ին անհրաժեշտ կլինի մոտ 21 մլրդ դրամի ներդրում, որից 5,9 մլրդ դրամը կֆինանսավորվի պետական բյուջեի միջոցներից, 4 մլրդ դրամը՝ վարկային միջոցներից, իսկ 11 մլրդ դրամը՝ գործունեության արդյունքում ձևավորված միջոցներից:

177. Գործունեության առաջին փուլում նախատեսվում է ձկան մթերման միջին քաշը հասցնել 2-2,5 կգ-ի (ներկայումս հաշվարկներում իրացման միջին քաշը կազմում է 1,5 կգ): Դրանով պայմանավորված, ինչպես նաև սելեկցիայի արդյունքներից կախված՝ հնարավորություն կստեղծվի կրճատել մանրածկան պահանջը: Այսպիսով, առաջին փուլի փաստացի արդյունքներից կախված՝ կկատարվեն որոշ վերանայումներ և կհստակեցվեն ընկերության հետագա զարգացման ուղղությունները:

178. “Սևանի իշխան”-ի ֆինանսավորման աղբյուրները ըստ տարիների տրված են ստորև բերված աղյուսակում:

Աղյուսակ 4.2. «Սևանի իշխան» ՓԲԸ-ի ֆինանսավորման աղբյուրները, մլն ՀՀ դրամ

Տարի	Հիմնադրամի կողմից կանոնադրական կապիտալի համալրում (պետական բյուջեի միջոցներից)	Հիմնադրամի կողմից կանոնադրական կապիտալի համալրում և փոխառությունների տրամադրում (ծրագրում ձևավորված միջոցներից)	Վարկեր	Սեփական միջոցներ	Ընդամենը
2014	2,000	-	-	-	2,000
2015	1,800	-	-	-	1,800
2016	2,100	-	-	1,273	3,373
2017	-	-	4,000	796	4,796
2018	-	-	-	862	862
2019	-	-	-	859	859
2020	-	-	-	2,093	2,093
2021	-	-	-	5,000	5,000
2022	-	-	-	182	182
2023	-	-	-	-	-
2024	-	-	-	-	-
Ընդամենը	5,900	-	4,000	11,064	20,964

179. Ընդհանուր առմամբ, ծրագրի՝ ամբողջ հզորությամբ գործարկման դեպքում ընկերության իրացումներից կձևավորվի տարեկան մոտ 100 մլրդ դրամի հասույթ և կապահովվի մոտ 8,5 մլրդ դրամի շահույթ: Ընկերության դրամական հոսքերի, ինչպես նաև ֆինանսական արդյունքների կանխատեսումները ներկայացված են Հավելված 1-ում:

4.1.2. «Սևան Ակվա» ՓԲԸ-ի ֆինանսական արդյունքները

180. 2016 թվականին նախատեսվում է «Սևան Ակվա» ՓԲԸ-ի կողմից լճում տեղակայել 1 տնտեսություն, որն իր գործունեությունը կսկսի 2016 թվականի ապրիլ-մայիս ամիսներին,

երբ ամառային և գեղարքունի իշխանի մանրածկան առաջին խմբաքանակը կտեղափոխվի լիճ: Հետագա տարիներին կկառուցվի ևս 49 տնտեսություն: Ծրագրի ընթացքում նախատեսվող սելեկցիոն աշխատանքների արդյունքում հնարավոր է ձկան քաշածի ցուցանիշների բարելավում, ինչի արդյունքում կբարձրանա լճում տեղակայված տնտեսությունների արտադրողականությունը, իսկ դրանց քանակը համապատասխանաբար կկրճատվի՝ համամասնորեն կրճատելով նաև անհրաժեշտ ներդրումների պահանջը: Լճում տեղակայված առաջին տնտեսության ներդրումային ծախսերի և մեկնարկային ընթացիկ ծախսերի ֆինանսավորման համար պահանջվում է 3 մլրդ դրամ, որն ամբողջությամբ կֆինանսավորվի պետական բյուջեի միջոցներից: Հետագա տարիներին կառուցվող տնտեսությունների համար անհրաժեշտ ներդրումները կֆինանսավորվեն ինչպես հիմնադրամի կողմից, այնպես էլ վարկերի և փոխառությունների ներգրավմամբ: Տնտեսությունների ստեղծման համար անհրաժեշտ ներդրումների զգալի մասն էլ կֆինանսավորվի նախորդ տարիների գործունեության արդյունքում ձևավորված միջոցների հաշվին:

Աղյուսակ 4.3. «Սևան Ակվա» ՓԲԸ-ի ֆինանսավորման աղբյուրները, մլն ՀՀ դրամ

Տարի	Հիմնադրամի կողմից կանոնադրական կապիտալի համալրում (պետական բյուջեի միջոցներից)	Հիմնադրամի կողմից կանոնադրական կապիտալի համալրում և փոխառությունների տրամադրում (ծրագրում ձևավորված միջոցներից)	Վարկեր	Սեփական միջոցներ	Ընդամենը
2014	-	-	-	-	-
2015	131	-	-	-	131
2016	869	-	-	-	869
2017	2,000	-	-	-	2,000
2018	-	528	2,738	-	3,266
2019	-	1,230	3,562	-	4,792
2020	-	1,804	-	2,960	4,763
2021	-	-	-	4,763	4,763
2022	-	-	-	4,293	4,293
2023	-	-	-	4,262	4,262
2024	-	-	-	-	-
Ընդամենը	3,000	3,561	6,300	16,278	29,139

181. «Սևան Ակվա» ՓԲ ընկերությունը շահութաբեր է դառնում գործունեության 5-րդ տարվանից սկսած, ինչը պայմանավորված է ներդրումների դինամիկ աճով և սկզբնական շրջանում ձուլը պահանջվող քաշին հասցնելու համեմատաբար երկար ժամանակահատվածով: Պլանավորված ողջ հզորությամբ գործարկվելու պարագայում ընկերության տարեկան շահույթները կկազմեն մոտ 12 մլրդ դրամ:

182. Ներկայացված ցուցանիշները հաշվարկային են՝ հիմնված ներկայիս առկա ողջ տեղեկատվության վրա և ծրագրի գործնական փուլում պայմանավորված մի շարք հանգամանքներով կարող են ենթարկվել որոշ փոփոխությունների:

4.2. Բնապահպանական արդյունքները

183. Ծրագրի բնապահպանական արդյունքներն են.

- Սևանա լճի էնդեմիկ ձկնատեսակի՝ Գեղարքունի և Ամառային իշխանի պաշարների վերականգնման բնաներդաշնակ համակարգի ստեղծում և վերականգնման կայուն ու արագ ընթացքի ապահովում: Այդ նպատակով լճում տեղակայվող տնտեսությունների միջոցներով յուրաքանչյուր տարի լիճ բաց կթողնվի այդ տնտեսություններ գնացող մանրածկան շուրջ 25%-ի չափով մանրածուկ:
- Սևանա լճի գույքագրված հիմնախնդիրների լուծում՝ ձկան արտադրության արժեշտի օղակների գործունեության արդյունավետ կազմակերպման արդյունքում ձևավորված միջոցներով:

4.3. Սոցիալ-տնտեսական արդյունքները

184. Ծրագրի սոցիալ-տնտեսական արդյունքներն են.

- ստեղծվող տնտեսություններում և ձկնաբուծության ընդհանուր արժեշտի արժեքում 4-5 հազար աշխատատեղի ստեղծում (որից 2-2,5 հազարը՝ ուղղակի արտադրությունում):
- Ձկնամթերքի արտադրության և արտահանման ծավալների նշանակալի աճ:
- Հայաստանում ձկան կերի արտադրության հնարավորությունների ստեղծում, ինչպես նաև այդ կերի բաղադրության մեջ օգտագործվող գյուղատնտեսական մշակաբույսերի արտադրության զարգացում:
- Ձկնաբուծության և ձկնարդյունաբերության ոլորտի մասնագետների պահանջարկի բարձրացում և համապատասխան կրթական հաստատությունների զարգացում:
- Ոլորտին առնչվող գիտահետազոտական աշխատանքների իրականացման համար լայն բազայի ստեղծում:
- Նոր տեխնոլոգիաների և գիտափորձի կիրառմամբ նոր ձկնաբուծական տնտեսությունների ստեղծում, որի արդյունքում այդ տեխնոլոգիաները հասանելի կլինեն ՀՀ տարածքում գործող այլ ձկնաբուծական տնտեսությունների համար, ինչն էլ էապես կբարելավի այդ տնտեսությունների արտադրական ցուցանիշները:
- Ձկնաբուծական արտադրանքի սերտիֆիկացման փորձի ներդրում, որը հնարավորություն կտա ունենալ սննդի անվտանգության և որակի միջազգային ստանդարտներին համապատասխանող արտադրանք և ներկայանալ սպառման ավելի լայն շուկաներում:

4.4. Ծրագրի ռիսկերը և դրանց նվազեցման ուղիները

185. Ծրագրի ռիսկերը անհրաժեշտ է բաժանել երկու խմբի՝ բնապահպանական և տնտեսական:

186. **Բնապահպանական** առումով այն հիմնականում հնարավոր էկոլոգիական ազդեցությունն է՝ կապված արհեստական կերի օգտագործման հետ (ձկան արտաթորանքից առաջացող ֆոսֆորի, ազոտի և օրգանական նյութերի արտանետում և կուտակում ցանցավանդակների տակ):

187. Այս ռիսկերը կրճատելու համար ծրագրով նախատեսվում է.

1. լճում ցանցավանդակների թիվը և ձկան արտադրության ծավալներն ավելացնել աստիճանաբար, ինչը հնարավորություն կտա վերահսկել հնարավոր արտանետումները և սահմանային չափերի հասնելու պարագայում դադարեցնել լճում նոր տնտեսությունների տեղակայումը,

2. յուրաքանչյուր տարի ամփոփել նախորդ տարիներին տեղադրած ցանցավանդակների՝ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության մոնիթորինգի արդյունքները, ինչի հիման վրա հաջորդ տարվա համար կտրվի լճում ցանցավանդակների տեղադրման համար իրավունք,

3. լճի տարածքում ձկնաբուծություն իրականացնելու իրավունք տրամադրել որոշակի ժամկետով, ինչը չի երկարաձգվի, եթե Սևանա լճի բնական ձկնապաշարների և լճում տեղակայվող տնտեսություններում աճեցվող ձկան հանրագումարը մոտենա լճի կենսապաշարի առավելագույն թույլատրելի սահմանին,

4. մոնիթորինգի խմբի աշխատանքների շրջանակներում իրականացնել հետազոտություններ, վերլուծել տնտեսություններից ստացված տվյալները, մշակել հստակ չափորոշիչներ, գնահատել Սևանա լճի էկոհամակարգի վրա ծրագրի ազդեցությունը, և առաջարկություններ կատարել այդ ազդեցությունների նվազեցման և կանխարգելման վերաբերյալ,

5. լճում տեղադրված ցանցավանդակների մակերեսը կկազմի մոտ 30 հա տարածք, ինչը կկազմի լճի 127,6418 հազար հա տարածքի մոտ 0,024 տոկոսը,

6. 1մ³ տարածքում բուծել առավելագույնը 8-10 կգ ձուկ, ինչը մոտ կրկնակի անգամ քիչ է միջազգային ցանցավանդակային ձկնաբուծության միջին խտությունից,

7. Սևանի իշխանի արտադրությունից մինչև իրացում ծրագրով նախատեսված արժեշտի սերտիֆիկացման գործընթացն իրականացնել միջազգային ճանաչում ունեցող ընկերության միջոցով,

8. օգտագործել աշխարհի առաջատար արտադրողների էկոլոգիապես անվտանգ ձկնաբուծության համար նախատեսված ձկան կեր, որը նաև ընդունելի կլինի սերտիֆիկացնող ընկերության կողմից,

9. օպտիմալացնել կերակրման նորմաները և վերահսկել կերակրման գործընթացը,

10. Բնական միջոցներով նվազեցնել լճի վրա ցանցավանդակների ազդեցությունը,

11. լճում տեղակայվող տնտեսությունների կողմից հիմնադրամին վճարվող գումարներից գոյացած միջոցներն ուղղել բնապահպանական միջոցառումների իրականացմանը՝ ըստ առաջնահերթությունների:

188. Տնտեսական առումով առկա են հետևյալ ռիսկերը.

1. Արտադրանքի մրցունակության հետ կապված ռիսկեր:

189. Այս ռիսկերի նվազեցմանը կնպաստի ինտեգրացված արժեշղթայի ձևավորումը, որը թույլ կտա օպտիմալացնել այդ արժեշղթայում ներառված օղակների ծախսերը, որի արդյունքում կկրճատվի վերջնական արտադրանքի ինքնարժեքը՝ գինը դարձնելով առավել մրցունակ: Բացի այդ ուղղահայաց ինտեգրացիայի շնորհիվ հնարավորություն կստեղծվի բոլոր օղակների կողմից կոորդինացված և առավել արագ կերպով արձագանքել շուկայում տեղի ունեցող փոփոխություններին և հարմարվել նոր շուկայական պայմաններին:

190. Միջազգային փորձի և ակվակուլտուրաների զարգացման ժամանակակից միտումների ուսումնասիրությունը, դրա հիման վրա ձկան և ձկնամթերքի արտադրության արժեշղթայի արդյունավետության անընդհատ բարձրացումը և նոր տեխնոլոգիաների ներդրումը նույնպես կնպաստի ճկուն և մրցունակ ինքնարժեքի ձևավորմանը և արտադրանքի մրցունակության բարձրացմանը:

191. Եվ վերջապես էֆֆեկտիվ մարքեթինգային քաղաքականության, իրացման լոգիստիկ շղթայի օպտիմալ կազմակերպման և ճկուն գնային քաղաքականության կիրառման արդյունքում հնարավորություն կստեղծվի ապահովել մրցակից ընկերությունների կողմից առաջարկվող արտադրատեսակներին մրցունակ արտադրանք:

2. Ֆինանսավորման աղբյուրների և չափերի փոփոխություններ:

192. Ծրագրում կատարված հաշվարկները հիմնված են այն ենթադրության վրա, որ անհրաժեշտ սկզբնական ֆինանսավորումը լինելու է պետական բյուջեից: Ծրագրի հետագա զարգացումը հնարավոր կլինի ապահովել արդեն տնտեսությունների գործունեության արդյունքում ձևավորված ազատ դրամական միջոցների, ինչպես նաև ներգրաված վարկերի և փոխառությունների հաշվին:

Հավելված 1

«Սևանի իշխան» ՓԲԸ-ի և «Սևան Ակվա» ՓԲԸ-ի 2016-2024 թվականների դրամական հոսքերի և ֆինանսական արդյունքների կանխատեսում

Խորհրդարկական ծախսեր	23	50	100	100	100	200	200	200	200
Հեղափոխությունների և զարգացման ծախսեր	18	20	40	40	40	80	80	80	80
Առողջապահական ծառայությունների ծախս	3	3	4	4	4	4	6	6	6
Մաքսավորը	2								
Գույքահարկ	1	1	2	2	3	3	3	3	3
Վաճառքի և մարքեթինգի ծախսեր	68	180	198	218	240	264	290	319	319
Փաթեթավորման ծախսեր	40	641	780	1,180	1,862	1,930	2,393	3,071	3,652
Այլ ծախսեր	50	277	365	541	843	884	1,120	1,443	1,697
Ամորտիզացիա	223	818	874	905	1,009	1,014	1,014	1,014	1,014
Շահույթ մինչև տոկոսավճարները և հարկերը	243	919	851	2,505	5,459	5,097	8,642	8,498	9,494
Տոկոսների վճարում		267	399	329	215	100	8		
Շահույթ մինչև հարկերը	243	652	452	2,177	5,244	4,997	8,634	8,498	9,494
Շահութահարկ	55	343	211	406	707	721	767	730	927
Զույր շահույթ	188	309	241	1,771	4,537	4,276	7,868	7,768	8,568

Աղյուսակ 1.2 «Սևանի իշխան» ՓԲԸ-ի 2016-2024 թթ. դրամական հոսքերի կանխատեսում, մլն ՀՀ դրամ

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Գործառնական գործունեություն									
Դրամական միջոցների մուտքեր գործառնական գործունեությունից	3,645	18,612	24,249	36,710	58,692	60,257	79,003	98,277	114,838
Հասույթ իրացումից (ՀՀ)	889	1,355	2,861	4,636	7,928	8,137	14,040	14,903	15,592
Հասույթ իրացումից (արտահանում)	2,297	14,745	17,947	27,149	42,859	44,418	55,082	70,665	84,057
Այլ մուտքեր (ԱԱՀ վերադարձ արտահանումից)	459	2,512	3,441	4,925	7,905	7,702	9,881	12,709	15,190
Դրամական միջոցների ելքեր գործառնական գործունեությունից	3,009	16,818	22,195	33,124	51,817	54,187	69,512	89,665	105,175
Մանրածկան ձեռքբերման և պահպանման ծախսեր	153								
Լծում տեղակայված փնտրություններից ձկան ձեռքբերում	395	1,647	3,401	11,399	25,051	38,601	48,680	64,081	76,224
Այլ ձկան ձեռքբերում	1,240	10,308	12,195	12,195	12,195				
Արտադրական աշխատավարձ	48	105	117	117	191	244	244	244	244
Դեղեր, բուժանյութեր, ախտահանող նյութեր	5	6	8	8	8	16	16	16	16
Կերի ձեռք բերում	178	271	762	1,237	1,965	2,295	3,638	3,649	3,627
Կոմունալ ծախսեր	96	220	286	286	334	437	541	541	541
Գործիքների և արտահագուստի ձեռք բերում	12	10	15	15	15	15	15	15	15
Վարչական աշխատակազմի աշխատավարձ	171	342	348	356	363	370	377	385	393
Գրասենյակային ծախսեր	8	11	11	11	11	11	11	11	11
Գրասենյակային վարձակալության ծախսեր	22	25	25	25	25	25	25	25	25

Հողի վարձակալության ծախսեր	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Գործուղման ծախսեր	18	18	18	18	18	18	18	18	18
Կապի ծախսեր	7	10	10	10	10	10	10	10	10
Ջրօգտագործման վճար	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Անվտանգության ծախսեր	7	11	11	11	11	11	11	11	11
Տրանսպորտային ծախսեր	13	20	31	31	31	48	48	48	48
Ներկայացուցչական ծախսեր	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Խորհրդարվական ծախսեր	23	50	100	100	100	200	200	200	200
Հետազոտությունների և զարգացման ծախսեր	18	20	40	40	40	80	80	80	80
Աուդիտորական ծառայությունների ծախս	3	3	4	4	4	4	6	6	6
Մաքսավորը	2								
Գույքահարկ	1	1	2	2	3	3	3	3	3
Վաճառքի և մարքեթինգի ծախսեր	68	180	198	218	240	264	290	319	319
Փաթեթավորում	40	641	780	1,180	1,862	1,930	2,393	3,071	3,652
Այլ ծախսեր	50	277	365	541	843	884	1,120	1,443	1,697
Մաքակարարներին վճարվող ԱԱՀ	426	2,636	3,463	5,316	8,491	8,717	11,075	14,299	16,840
Պետական բյուջե վճարվող ԱԱՀ							705	1,186	1,190
Դրամական միջոցների զուտ հոսքեր ընթացիկ գործունեությունից	636	1,794	2,053	3,586	6,876	6,070	9,491	8,613	9,663
Ներդրումային գործունեություն									
Դրամական միջոցների ելքեր ներդրումային գործունեությունից	3,373	4,796	862	859	2,093	5,000	181		
Մայրական կազմի ձեռքբերում	18								
Սարքավորումների ձեռք բերում	1,478	2,767	856	400	1,127	3,000	176		
Նախագծային և շինարարական աշխատանքներ	1,799	2,000		453	937	2,000			

Համակարգչային տեխնիկայի և գրասենյակային գույքի ձեռք բերում	21								
Տրանսպորտային միջոցների ձեռք բերում	57	29	6	6	29		6		
Դրամական միջոցների հոսքեր ներդրումային գործունեությունից	- 3,373	-4,796	-862	-859	-2,093	-5,000	-181		
Ֆինանսական գործունեություն									
Դրամական միջոցների մուտքեր ֆինանսական գործունեությունից	2,100	4,000							
Կանոնադրական կապիտալի ավելացում	2,100								
Վարկերի ստացում		4,000							
Այլ մուտքեր									
Դրամական միջոցների ելքեր ֆինանսական գործունեությունից		267	990	1,971	1,358	1,243	389		
Վարկի տոկոսների վճարում		267	399	329	215	100	8		
Վարկի մայր գումարի վերադարձ			190	1,143	1,143	1,143	381		
Դիվիդենդի վճարում			400	500					
Դրամական միջոցների զուտ հոսքեր ֆինանսական գործունեությունից	2,100	3,733	-990	-1,971	-1,358	-1,243	-389		
Դրամական միջոցների մնացորդը ժամանակաշրջանի սկզբում	650	13	744	946	1,701	5,126	4,953	13,874	22,487
Դրամական միջոցների զուտ հոսքեր	-637	731	201	756	3,425	-173	8,921	8,613	9,663
Դրամական միջոցների մնացորդը ժամանակաշրջանի վերջում	13	744	946	1,701	5,126	4,953	13,874	22,487	32,150

Աղյուսակ 1.3 «Սևան Ակվա» ՓԲԸ-ի 2016-2024 թթ. ֆինանսական արդյունքների կանխատեսում, մլն ՀՀ դրամ

[illegible]

Զույր շահույթ (վնաս)	-372	-346	-2,584	-2,032	1,508	5,624	3,497	2,359	11,879
----------------------	------	------	--------	--------	-------	-------	-------	-------	--------

Աղյուսակ 1.4 «Սևան Ակվա» ՓԲԸ-ի 2016-2024 թթ. դրամական հոսքերի կանխատեսում, մլն ՀՀ դրամ

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Գործառնական գործունեություն									
Գործառնական գործունեությունից դրամական միջոցների մուտքեր									
Իրացումից հասույթ	474	1,976	4,082	13,678	30,062	46,321	58,416	76,897	91,469
Այլ մուտքեր /ԱԱՀ/									
Ընդամենը դրամական միջոցների մուտքեր գործառնական գործունեությունից	474	1,976	4,082	13,678	30,062	46,321	58,416	76,897	91,469
Գործառնական գործունեությունից դրամական միջոցների ելքեր									
Մանրաձկան ձեռք բերում	391	537	1,818	3,030	5,454	5,454	10,678	10,738	10,738
Կերի ձեռքբերում	303	1,248	3,707	9,138	15,977	24,184	30,999	47,235	45,668
Անձնակազմի աշխատավարձ	70	164	360	567	879	1,129	1,129	1,129	1,129
Դեղանյութերի ձեռքբերում	5	23	69	171	300	455	584	891	960
Հիմնադրամին տրվող վճար /200 դր/	27	113	255	912	2,004	3,431	4,769	6,544	10,163
Իշխանի պաշարների վերականգնման վճար /հասույթի 1.5%/	7	30	49	61	205	451	695	876	1,372
Գործիքների և արտահագուստի ծախսեր	1	4	12	22	37	48	48	48	48
Կենտրոնացված ծառայությունների վճար	5	18	18	18	18	18	18	18	18
Գրասենյակային և այլ վարչական ծախսեր	12	20	22	22	22	22	22	22	22
Գույքահարկ									
ԱԱՀ						811	2,244	2,246	5,675
Այլ ծախսեր	15	39	112	252	452	640	882	1,209	1,262
Ընդամենը դրամական միջոցների ելքեր գործառնական գործունեությունից	835	2,196	6,423	14,194	25,349	36,643	52,068	70,957	77,056

Դրամական միջոցների զուտ հոսքեր գործառնական գործունեությունից	-362	-220	-2,341	-516	4,712	9,679	6,348	5,939	14,413
Ներդրումային գործունեություն									
Ներդրումային գործունեությունից ելքեր									
Շենք շինությունների նախագծում ու կառուցում									
Սարքավորումների ձեռք բերում ու մոնտաժ	482	470	1,411	3,325	4,736	4,736	4,265	4,249	
Տրանսպորտային միջոցների ձեռք բերում	14			28	28	28	28	14	
Համակարգչային տեխնիկայի և գրասենյակային գույքի ձեռք բերում	7	5	1						
Այլ ելքեր									
Ընդամենը դրամական միջոցների ելքեր ներդրումային գործունեությունից	502	475	1,412	3,353	4,763	4,763	4,293	4,262	
Դրամական միջոցների զուտ հոսքեր ներդրումային գործունեությունից	-502	-475	-1,412	-3,353	-4,763	-4,763	-4,293	-4,262	
Ֆինանսական գործունեություն									
Ֆինանսական գործունեությունից մուտքեր									
Կանոնադրական կապիտալի ավելացում	869	2,000	400	500					
Ստացված փոխառություն Հիմնադրամից			128	730	1,804				
Ստացված վարկեր			2,738	3,562					
Այլ ֆինանսական մուտքեր									
Ընդամենը դրամական միջոցների մուտքեր ֆինանսական գործունեությունից	869	2,000	3,266	4,792	1,804				
Ֆինանսական գործունեությունից ելքեր									
Ստացված վարկերի մայր գումարի մարում				627	1,501	1,575	1,575	948	74
Ստացված վարկերի տոկոսի մարում			251	574	503	345	187	56	1
Ստացված փոխառության մարում						1,774	887		
Ստացված փոխառության տոկոսի մարում									
Դիվիդենդների վճարում									
Ընդամենը դրամական միջոցների ելքեր ֆինանսական գործունեությունից			251	1,201	2,004	3,694	2,649	1,004	75
Դրամական միջոցների զուտ հոսքեր ֆինանսական գործունեությունից	869	2,000	3,015	3,591	-200	-3,694	-2,649	-1,004	-75

Դրամական հոսքերի զուտ փոփոխություններ	5	1,304	-737	-278	-251	1,222	-594	673	14,338
Դրամական միջոցների մնացորդը հաշվետու ժամանակաշրջանի սկզբին	131	136	1,440	703	425	174	1,396	801	1,474
Դրամական միջոցների մնացորդը հաշվետու ժամանակաշրջանի վերջին	136	1,440	703	425	174	1,396	801	1,474	15,813